

727

INFORMATIONSTRUKTUR I SVENSKA OCH FINSKA MENINGAR

Pro gradu -avhandling
i nordisk filologi
Jyväskylä universitet
Våren 1998

Marko Paasonen

Humanistiska fakulteten	Institutionen för nordiska språk
Författare Paasonen, Marko	
Titel Informationsstruktur i svenska och finska meningar	
Ämne Nordisk filologi	Typ av avhandling Pro gradu
Avhandlingen färdig vårterminen 1998	Antalet sidor 95
<p>Sammandrag</p> <p>Föreliggande avhandling är en deskriptiv och kontrastiv studie över informationsstrukturen i svenska och finska meningar. Med informationsstruktur avses meningarnas uppbyggnad, vars huvudprincip är att informationen fortskrider från det gamla till det nya. Syftet med detta arbete är att beskriva och jämföra informationsförmedlingen på meningsnivån i svenskan och finskan. Det deskriptiva målet är att beskriva svenskans och finskans medel att signalera gammal och ny information. Jag kommer också att klargöra möjligheter att fokusera satsdelar på grund av deras informationsvärde. Det kontrastiva syftet med avhandlingen är att redogöra för likheter och skillnader mellan svenskans och finskans sätt att ange en menings informationsstruktur. Den gemensamma jämförelsebas, tertium comparationis, utgörs av placeringen av gammal och ny information i meningarna. Jämförelsen är teoretisk till sin karaktär.</p> <p>Arbetet är en kombinerad korpus- och intuitionsundersökning. Som korpus har jag använt en kärleksroman som utgivits i serien Harlekin. Vid kompletteringen och översättningen av de svenska exemplen har jag använt mig av ordböcker samt egen intuition. Jag har även tagit med uttryck som jag stött på på olika ställen. Dessutom har jag själv konstruerat en hel del exempelsatser för att få en mångsidig bild av hur informationsstrukturen återges i meningarna. Teoridelen omfattar bakgrund till kontrastiv lingvistik, pragmatik och textlingvistik. Huvudvikten i teorin har jag lagt på beskrivningen av informationsstrukturen i svenskan och finskan.</p> <p>I praktiken utgår jag från att svenskan och finskan erbjuder olika medel att signalera skillnaden mellan det gamla och det nya. Som relevanta variabler i detta arbete använder jag begreppen tema och rema, vilka jag har definierat så att de uttrycker kontrasteringen gammal respektive ny information. De flesta språken, också svenskan och finskan, följer tema-remaprintipen, dvs. att den gamla informationen står före den nya i en mening. Om satsdelarna råkar stå i ordning rema-tema, utnyttjas olika transformationer för att flytta temat och remat på sina naturliga positioner. I svenskan konkurrerar denna princip med den grammatiska principen, enligt vilken ordföljden bestäms av ett satsschema. Ordföljden kan inte användas helt fritt för tematiska ändamål. Artikelbruket utgör en viktig kompensation för att ange om referenten är känd eller obekant. I finskan kan man friare flytta på konstituenterna, vilket beror på kasusbruket, med vilket satsdelarna markeras. Svenskans artikelbruk återges med hjälp av ordföljden i finskan: obestämdhet hos subjekt och objekt anges med slutställning i finskan. Båda språken använder fokusering för att ge emfas åt ett visst led. Detta sker genom att flytta det poängterade ledet till satsens början. Både svenskan och finskan erbjuder även en speciell utbrytningskonstruktion för fokusering, men denna hör hemma i talspråket.</p>	
Uppslagsord kontrastiv lingvistik, pragmatik, textlingvistik, tema-remat, informationsstruktur	
Bibliotek/Förvaringsplats Aallon kirjasto	
Övriga uppgifter	

INNEHÅLL

1 INLEDNING	1
1.1 Bakgrund och syfte	1
1.2 Material och metod	2
2 KONTRASTIV LINGVISTIK	3
2.1 Allmänt	3
2.2 Deskriptiv grammatik och kontrastiv lingvistik	4
2.3 Förutsättningar för kontrastiv analys	5
3 PRAGMATIK	7
3.1 Allmänt	7
3.2 Samarbetsprincipen i kommunikationen	8
3.3 Begreppet presupposition	10
3.4 Begreppen deixis och indexikalitet	11
4 TEXTLINGVISTIK	12
4.1 Allmänt	12
4.2 Begreppen text och sats	13
4.3 Informationsstruktur	14
4.3.1 Begreppet informationsstruktur	14
4.3.2 Uttryckssätt för informationsstruktur	18
4.4 Tema och rema	20
4.5 Fokus och bakgrund	25
5 INFORMATIONSTRUKTUR I SVENSKAN	26
5.1 Om ordföljden i svenskan	26
5.2 Tema-rema principen i svenskan	28
5.2.1 Frivilliga transformationer som tema-rema-signaler	29
5.2.1.1 Topikalisering	30
5.2.1.2 Adverbialflyttning	32
5.2.1.3 Dubbel satsdel	33
5.2.1.4 Formellt subjekt	36
5.2.1.5 Passivering	40
5.2.1.6 Utbrytning	43
5.2.2 Species som tema-rema-signal	46

5.2.3 Lexikaliska medel som tema-rema-signaler	49
5.3 Sammanfattning av kapitel 5	50
6 INFORMATIONSSTRUKTUR I FINSKAN	51
6.1 Om ordföljden i finskan	51
6.2 Tema-rema principen i finskan	54
6.2.1 Frivilliga transformationer som tema-rema-signaler	55
6.2.1.1 Topikalisering	55
6.2.1.2 Adverbialflyttning	58
6.2.1.3 Dubbel satsdel	59
6.2.1.4 Utbrytning	61
6.2.2 Species som tema-rema-signal	63
6.2.3 Lexikaliska medel som tema-rema-signaler	67
6.3 Sammanfattning av kapitel 6	68
7 JÄMFÖRELSEN MELLAN SVENSKAN OCH FINSKAN	68
7.1 Uttryckssätt för gammal information	69
7.1.1 Direkt ordföljd	69
7.1.2 Topikalisering	70
7.1.3 Dubbel satsdel	71
7.1.4 Passivering	73
7.1.5 Species	75
7.2 Uttryckssätt för ny information	78
7.2.1 Direkt ordföljd	78
7.2.2 Adverbialflyttning	78
7.2.3 Formellt subjekt	80
7.2.4 Passivering	82
7.2.5 Species	83
7.2.6 Lexikaliska medel	84
7.3 Fokusering av satsdelar	84
8 SAMMANFATTNING	86
LITTERATUR	90

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund och syfte

Varje gång som ett yttrande produceras, antingen i tal eller i skrift, sker överföring av information från en person till en annan. Ytrandet är ett resultat av sändarens strävan att förmedla sina tankar på ett effektivt sätt. I denna process fogas ny kunskap till det mottagaren redan vet. För att möjliggöra detta är meningarna i språklig kommunikation konstruerade så, att den nya informationen relateras till förhållanden som kan förutsättas vara kända för mottagaren. Den bekanta informationen kallas **tema** och den nya **rema**. Dessa begrepp bildar satsens informationsstruktur, vilket avser introduktionen av gammal och ny information i en mening. För alla språk tycks gälla att satsleden normalt disponeras så, att tematiska led kommer först och rematiska sist. Kommunikationen fortskrider således från det kända mot det nya. Utom ordföljd utgör också artikelbruket i vissa språk ett medel att signalera informationsstruktur.

Föreliggande avhandling är en deskriptiv och kontrastiv studie över informationsstrukturen i svenska och finska meningar. Syftet är att beskriva och jämföra informationsförmedlingen på meningsnivån i båda språken. Det deskriptiva målet är att beskriva svenskans och finskans medel att signalera gammal och ny information. Jag kommer också att klarlägga möjligheterna att fokusera olika satsdelar på grund av deras informationsvärde i dessa språk. Ett annat deskriptivt mål är att inrikta intresset på den debatterade problematiken kring informationsteoretiska begrepp, som tycks vara tämligen kontroversiella. Det kontrastiva syftet med avhandlingen är att redogöra för likheter och skillnader mellan svenskans och finskans sätt att signalera en menings informationsstruktur. Som gemensam jämförelsebas fungerar placeringen av gammal och ny information i meningarna. Jämförelsen är teoretisk till sin karaktär.

I denna studie är bl.a. följande frågor av intresse:

- Hurdana medel står till förfogande i svenskan och finskan för att uttrycka gammal och ny information?

- Hur återges svenskans opposition bestämd/obestämd form i finskan?
- Hur kan den informationsmässigt viktigaste satsdelen fokuseras i respektive språken?
- Är det den grammatiska principen eller tema-rem-principen som bestämmer ordföljden i svenskan och finskan?
- Finns det skillnader i informationsstrukturen, vilka kan härledas ur språktypologin?

1.2 Material och metod

Det föreliggande arbetet är en kombinerad korpus- och intuitionsundersökning. Som korpus har jag använt mig av en kärleksroman (i forts. HARL) som utgivits i serien Harlekin. Boken har jag inte gått igenom systematiskt, utan jag har koncentrerat mig på dialoger. Detta tillvägagångssätt har jag valt, ty den tematiska strukturen tycks mest variera i ledigare stil. På grund av egen intuition och med hjälp av ordböckerna (Svensk ordbok) har jag skaffat fram översättningsekvivalenta svenska och finska yttranden. Jag har också använt mig av uttryck som jag slumpmässigt kommit på i läroböcker, tv-översättningar eller sångtexter. Dessa källor har inte tagits med i källförteckningen. Jag har dock varit tvungen att själv konstruera den största delen av materialet. Detta beror på flera faktorer. För det första har korpusen erbjudit strukturer som inte känns relativt vanliga. För det andra har olika pragmatiska relationer en central roll i denna undersökning och dessa framgår oftast inte av de enskilda meningarna utan hela kontexten eller situationen måste beaktas. I det fallet skulle man vara tvungen att ta med vidsträckta kontexter eller t.o.m. hela texten. Detta är av praktiska skäl omöjligt.

I kontrastiva studier är det viktigt att grundligt beskriva och förklara det kontrasterade fenomenet. I detta arbete försöker jag ge en mångsidig beskrivning av svenskans och finskans sätt att organisera information i meningar. I praktiken utgår jag från att båda språken erbjuder olika medel att signalera skillnaden mellan det gamla och det nya i en mening. Som relevanta variabler i min undersökning använder jag begreppen tema och rema. Dessa begrepp ser jag på en egen kommunikativ nivå, där semantiska, syntaktiska och pragmatiska faktorer samspekar. Jag klarlägger hur dessa element återges i respektive språk och försöker därefter

hitta likheter och skillnader mellan språken. Jag tar upp meningar, som visar det typiska sättet att organisera budskapet i de ifrågavarande språken. Därefter presenterar jag fall som avviker från den normala tema-remaprinicipen. I jämförelsen utgår jag från svenskans sätt att signalera tematik i meningar.

2 KONTRASTIV LINGVISTIK

2.1 Allmänt

Den kontrastiva lingvistikens försöker genom ett systematiskt jämförande av två eller flera språk bestämma och beskriva likheter och skillnader mellan dessa språk på alla språkliga nivåer. Jämförelsen sker på grundval av någon grammatikmodell. (Muittari 1987: 65.)

Kontrastiv språkjämförelse uppstod på 1940-1960 -talen i USA. Utgångspunkten för den var pedagogisk. Genom identifiering av likheter och skillnader mellan två språk skulle man kunna utarbeta bättre läromedel. (Larsen-Freeman & Long 1991: 52.) Kontrastiv analys grundar sig egentligen på Lados (1957: 2) antaganden, att man utgående från likheter och skillnader mellan inlärares modersmål och målspråket kan förutspå inläringssvårigheter. Interferensen ansågs vara den största felkällan i språkinläringen. Med tiden visade det sig att en stor del av felet och inläringssvårigheter förorsakas av andra faktorer än strukturella skillnader mellan modersmålet och det främmande språket. (Muittari 1987: 66.)

Den kontrastiva lingvistikens kan också betraktas som en del av den teoretiska lingvistikens. Teoretiska kontrastiva studier behöver sålunda inte ha något praktiskt syfte, men detta hindrar dock inte resultatens tillämpning inom den tillämpade lingvistikens. (Muittari 1987: 67.) Resultaten av de teoretiska kontrastiva studierna kan enligt Tarvainen (1985: 16) utnyttjas på olika sätt. Jämförelsen kan hjälpa forskaren att bättre förstå de enskilda språkens grammatiska karaktär och funktion. Forskaren kan genom jämförande få en tydligare bild av betydelsen hos någon grammatisk kategori om man vet de motsvarande uttrycken i ett annat språk. (Muittari 1987: 67.) Detta gäller t.ex. möjligheter att uttrycka gammal och ny information i svenskan

och motsvarande uttryck i finskan. Svenskan signalerar informationsstruktur dels med hjälp av ordföljden och dels med hjälp av oppositionen bestämd-obestämd form hos substantiven, medan det senare systemet helt saknas i finskan.

Med hjälp av kontrastiva studier kan man förutsäga inlärningssvårigheter och interferens. Dessutom kan kontrastiva insikter användas t.ex. vid översättningen. Genom ett systematiskt jämförande av flera olika språk kan man också få fram språkliga universalier. (Tarvainen 1985: 16.) Så är fallet t.ex. med tema-remat-strukturen, som tycks gälla för alla naturliga språk.

Teoretiska kontrastiva studier som genomförs på den semantisk-syntaktiska nivån anses ha för ett mål att undersöka hur vissa universella kategorier förverkligas i de kontrasterade språken. I Fisiak et al. (1978: 10) konstateras det att det i sådana fall inte är frågan om rent kontrastiva studier, eftersom forskningen inte längre enbart strävar efter jämförelse mellan två språk. I semantisk-syntaktiska undersökningar med teoretisk karaktär försöker man utreda hur en viss universell kategori realiserar i språk A och språk B; jämförelsen mellan dessa prioriteras inte.

2.2 Deskriptiv grammatik och kontrastiv lingvistik

Syftet med den deskriptiva grammatiken är att beskriva språkets struktur. Jämförelsen mellan två språk bygger på dessa beskrivningar av ifrågavarande språk. De kontrasterade språken är i allmänhet ofullständigt beskrivna och forskaren måste själv beskriva sina forskningsobjekt för att komplettera de redan existerande beskrivningarna. Jämförelsen av två språk i deras helhet är inte meningsfullt utan man skall kontrastera språkens olika delsystem. (Tarvainen 1985: 17.)

En kontrastiv studie kan vara antingen deskriptiv och kontrastiv eller deskriptiv-kontrastiv. Undersökningen är både **deskriptiv och kontrastiv** när de språkliga företeelserna beskrivs och förklaras skilt i vardera språket och själva jämförelsen sker först därefter. När de ifrågavarande företeelserna beskrivs och förklaras i båda språken samtidigt som de jämförs

med varandra är det frågan om en **deskriptiv-kontrastiv** studie. (Tarvainen 1985: 17.) I detta arbete är analysättet främst deskriptivt och kontrastivt.

2.3 Förutsättningar för kontrastiv analys

Antagandet att alla naturliga språk i princip är kapabla att förmedla ungefär samma informationsinnehåll och tjäna till ungefär samma kommunikativa funktioner utgör en grundläggande förutsättning för kontrastiv analys. De medel som olika språk förfogar över kan däremot variera. I fråga om likheter och skillnader mellan språken spelar den kulturella bakgrunden en viktig roll. Även om svenska och finska tillhör olika språkfamiljer är skillnaderna mellan dem inte så stora som man skulle kunna tänka sig. (Muittari 1987: 68.) Den långa kulturella bakgrunden har haft en påverkan, som kan antas komma fram också i språkens sätt att förmedla information.

Den minimala förutsättningen för kontrastiv analys är att de kontrasterade språken kan beskrivas med hjälp av samma språkmodell, eftersom man annars inte vet om de observerade skillnaderna beror på valet av modell eller på språkliga skillnader. (Muittari 1987: 68.) En modell som är lämplig vid beskrivandet av det ena språket kan kanske inte alls tillämpas i det andra. T.ex. kan dependensgrammatiken erbjuda ideala möjligheter för tyskans beskrivning medan transformationsgrammatiken passar för engelskans beskrivning. (Häkkinen 1987: 13-16). Om finskans ordföljd beskrivs traditionellt och kontrasteras med en transformationell beskrivning av ordföljden i svenskan blir resultatet felaktigt. Man skulle då jämföra ytstruktursfenomen med transformationsregler. (Muittari 1987: 68.)

En förutsättning för den kontrastiva analysen är att språken har något gemensamt dvs. att man kan hitta en för båda språken gemensam basis för jämförelsen. Denna gemensamma basis kallas för **tertium comparationis**. (Tarvainen 1985: 20.) Enligt Häkkinen (1987: 13-16) är tertium comparationis ett semantiskt motiverat grammatiskt grundsystem som är oberoende av de kontrasterade språken dvs. det ligger utanför språken. Häkkinen anser också att man egentligen inte vet hurdant detta tertium comparationis är.

Faerch, Haastrup och Phillipson (1984: 291) har lagt märke till att det inte alltid är lätt att hitta ett tertium comparationis för att bestämma vad som kan uppfattas som gemensamt. Inom fonologin är det dock tämligen lätt att välja en gemensam utgångsstruktur för jämförelsen. Det finns ju vissa universella och empiriskt mätbara akustiska och artikulatoriska egenskaper som utmärkt kan fungera som ett gemensamt kriterium för kontrastering. När det rör sig om större språkliga enheter är det inte så enkelt att fastställa något gemensamt grundsystem. (Häkkinen 1987: 13-16.) Vid undersökningar kring kommunikation och pragmatik är det ännu svårare att finna en jämförelsebasis. Därför är kontrastiva studier inom pragmatiken tämligen sällsynta. (Makovec-Cerne 1992: 444.) Dezsó (1982: 120) anser dock att det är möjligt att genomföra kontrastiva studier t.ex. gällande tema-remateorin. Detta förutsätter att de kontrasterade språken beskrivs noga och övergeneraliseringar undviks. Språken kan också vara typologiskt olika och förfoga över företeelser som bara mycket besvärligt eller inte alls kan kontrasteras (Häkkinen 1987: 13-16). I den föreliggande avhandlingen är det placeringen av gammal och ny information i meningen som utgör tertium comparationis.

Kriteriet för jämförbarheten i kontrastiv analys är att företeelserna i de två språken skall vara ekvivalenta. Med **ekvivalens** avses att två satser eller uttryck, som tillhör olika språk, i sina respektive system har ett likartat värde. Ekvivalenta satser eller uttryck är identiska till sin betydelse eller sin funktion. Den semantiska ekvivalensen definieras ofta som översättningsekvivalens, vilket innebär att två satser eller uttryck är ekvivalenta om de i en given kontext och situation kan fungera som översättningar av varandra. Ekvivalensen av denna typ bygger på bedömningen av kompetenta tvåspråkiga talare. (Muittari 1987: 68.)

Kriteriet för översättningsekvivalensen skall vara semantiskt eller pragmatiskt. Tar man betydelsen eller funktionen som utgångspunkt för jämförandet av två språk sker kontrasteringen på grund av de semantiska och pragmatiska kategorier som betraktas som universalier eller åtminstone gemensamma för de kontrasterade språken. Vid semantisk ekvivalens antar man att yttranden har en identisk struktur på någon abstrakt nivå. I jämförelsen studeras hur man omvandlar den för båda språken gemensamma strukturen till språkspecifika syntaktiska strukturer. Kontraster förekommer bara om samma utgångsstruktur vid omvandlingen ger upphov till olika ytstrukturer i de två språken. Då rör det sig om skillnader i de semantisk-syntaktiska korrespondensreglerna. (Muittari 1987: 69.)

Den pragmatiska betydelsen hos ett yttrande är beroende av satsens grammatiska och kontextuella betydelse. De satser och strukturer som kontrasteras måste också vara pragmatiskt ekvivalenta, vilket innebär att de skall ha samma illokuta och perlokuta funktion i samma kontext. Vidare skall de ge upphov till samma konversationella implikaturer. Talarens avsikter och antaganden om lyssnarens förkunskaper skall iaktas i analysen. (Muittari 1987: 69.)

Det är inte alltid oproblematiskt att fastställa ekvivalens mellan två språk. Enligt Tarvainen (1985: 20.) tyr forskarna sig till språkkänslan vid valet av ekvivalenterna, vilket medför att ekvivalensen ofta bara är approximativ. Att hitta en exakt ekvivalent är inte heller någon självklarhet. Sajavaara (1996: 24-31) anser att ekvivalensen vs. icke-ekvivalensen inte som sådan existerar i den externa världen, utan den uppstår alltid i mänsklig interaktion. Enligt honom borde man inom den kontrastiva lingvistikerna mera fokusera sig på den mänskliga interaktionen. Vid jämförandet av två texter skrivna på två olika språk kan man utan tvivel konstatera att det under inga omständigheter kan finnas två fullständigt ekvivalenta texter i två språk. Texterna såsom all mänsklig kommunikation är kulturellt betingade, vilket måste beaktas vid valet av ekvivalenterna.

3 PRAGMATIK

3.1 Allmänt

När talare och lyssnare kommunicerar med varandra utför de vissa handlingar. Talarens handling består i att försöka kommunicera ett visst budskap och lyssnarens i att försöka komma underfund med innehållet i talarens handling. Den kommunikativa interaktionen består således av ett komplicerat samspel mellan talare och lyssnare. Detta samspel tillhör pragmatikens domän. (se t.ex. Linell 1984: 236.)

Pragmatik kan definieras som studiet av de regler och principer som styr den situationsanpassade användningen av språkliga yttranden. Pragmatiken studerar hur man i

olika typer av situationer använder och tolkar yttranden. I dessa studier tar man även hänsyn till talsituationen, talaren och lyssnaren, vilket inte är fall i studier inom semantiken. Forskaren vill utreda, vad talaren menar eller kan mena med sina yttranden just i ifrågavarande situation. (Linell 1984: 222; Muittari 1987: 21, 27-32.)

I informationsstrukturella studier gör pragmatiken sig gällande i satsernas tolkning, där användningssituationen ofta måste uppmärksammas. Tematiken kan inte studeras i nollkontexten, alltså i en situation där satsens betydelse tolkas enbart på grund av den grammatiska formen utan satserna får sin tematiska betydelse i kontexten, där t.ex. yttrandets referens, tid och plats är kända. (se t.ex. Muittari 1987: 31-32.)

3.2 Samarbetsprincipen i kommunikationen

Pragmatiken fäster uppmärksamhet på språkanvändningens funktioner. Språkanvändningen består oftast av samarbete mellan minst två människor och då utgörs forskningsobjektet inte endast av enstaka meningar utan av en mångsidig växelverkan mellan samtalsdeltagarna. Deltagarna måste följa vissa normer och principer för att kommunikationen kan fungera på bästa möjliga sätt. (Leiwo & Luukka & Nikula 1992: 29.) För att försäkra sig om att mottagaren förstår budskapet måste avsändaren förankra det nya i sitt meddelande i något som han tror att mottagaren redan vet. Avsändarens och mottagarens gemensamma kunskaper fungerar som utgångspunkt för kommunikationen. (Koskela 1996: 21.)

Clark och Havilland (1977: 5) har uppställt en psykologisk teori om avsändarens och mottagarens sätt att utnyttja tema-remastrukturer som hjälpmedel i textförståelse och språklig växelverkan. Deras teori baserar sig på Grices (1975: 45-46) syn på samtalet, enligt vilken den grundläggande principen i ett samtal är **den kooperativa principen eller samarbetsprincipen**, som uttrycks i fyra maximer. Dessa maximer är följande:

1. Kvantitetsmaxim
  - Gör ditt bidrag till samtalet så informativt som behövs!
  - Gör inte ditt bidrag mer informativt än nödvändigt!
2. Kvalitetsmaxim
  - Säg inte sådant som du tror vara falskt!
  - Säg inte sådant som du saknar evidens för!
3. Relationsmaxim
  - Säg bara sådant som är relevant!
4. Sättsmaxim
  - Undvik oklarhet i uttrycket!
  - Undvik tvetydighet!
  - Var kortfattad!
  - Var redig!

Lyssnaren antar att talaren följer ovannämnda maximer. När samtalsdeltagarna har ett gemensamt mål iakttar de antagligen maximerna i ett informativt samtal. (Leiwo & Luukka & Nikula 1992: 30, 34-35.) Av dessa maximer är sättsmaximen synnerligen viktig vid informationsstrukturella studier. Avsändaren antas formulera sitt yttrande så klart som möjligt.

Clarks och Havillands (1977: 5f) teori grundar sig först och främst på sättsmaximen, men de betraktar kommunikationen ur mottagarens synvinkel. Strategin att placera den gamla informationen före den nya ses som en tre-steg-modell, vars uppgift är att relatera den nya informationen till mottagarens gamla minneskunskaper. På det första steget isolerar mottagaren den gamla och den nya informationen i yttrandet. På det andra steget söker han upp en struktur i sitt minne vilken motsvarar den information som just yttrats. På det sista steget integreras den nya informationen med de strukturer mottagaren hittat i minnet på det andra steget. För att underlätta denna process antas språkanvändarna utnyttja meningsstrukturer, där den gamla informationen står före den nya.

3.3 Begreppet presupposition

Ett centralt begrepp inom pragmatiken och i informationsstrukturella studier utgörs av presuppositionerna. Med **presuppositioner** avses olika slags villkor som världen måste uppfylla för att satsen kan vara sann eller lyckad. Definitionen av begreppet är inte enkel utan det finns åtminstone två olika syn på begreppet: den logiska eller semantiska presuppositionen och den pragmatiska presuppositionen. Den förra uppfattas som en relation mellan propositioner, dvs. satsens innehåll, och den kan definieras med hjälp av s.k. sanningsvillkor. I detta arbete är den pragmatiska presuppositionen av intresse ty den uppfattas som villkor för att yttrandet skall vara lyckat och definieras med hjälp av vad talaren och lyssnaren tror sig veta. (Levinson 1990:169-170; Muittari 1987: 55-56.)

Presuppositionen kan ses som ett slags bakgrundsinformation som talaren förutsätter när han yttrar en mening. Denna bakgrundsinformation behöver varken ha påpekats tidigare eller yttrats i den aktuella meningen. (Linell 1984: 214.) Se följande exempel:

(1) Lasse åt ett äpple.

Bakgrundsinformation, med andra ord presupposition, för denna sats är *Lasse åt något*, men detta uttrycks inte utan den är snarare en förutsättning för att satsen överhuvudtaget skall kunna yttras.

Det finns ofta ett nära samband mellan känd information och förutsatt information i en mening. Presuppositioner kan räknas till en sats tematiska struktur. Det är dock inte alltid säkert att talaren faktiskt tror att lyssnaren i förväg känner till det som är meningens förutsatta betydelse. (Allwood & Andersson 1976: 208; Linell 1984: 214-215.) Detta kan belysas med följande exempel:

(2) Vem har tagit min bok?

När man yttrar (2) utgår man från att någon tagit boken, men man behöver inte utgå ifrån att lyssnaren redan vet om saken. Däremot kan lyssnaren i efterhand sluta sig till

presuppositionerna, eftersom de impliceras av detta yttrande. Så är det möjligt att presuppositionerna är avsiktligt kommunicerade, för att lyssnaren skall läsa dem mellan raderna. Så är fallet t.ex. vid s.k. emfatiska omskrivningar i svenskan, vilka behandlas närmare lite senare.

3.4 Begreppen deixis och indexikalitet

De flesta språkliga uttrycken är i viss mån beroende av kontext och talsituation för sin uttolkning. För vissa uttryck gäller detta i särskilt hög grad. Dessa uttryck kallas deiktiska eller indexikala. Med begreppet **deixis** avses olika uttrycksmöjligheter för talsituationen och för dess inverkan på tolkningen av yttranden. **Indexikala uttryck** fungerar som index för talare, talsituation och kontext i övrigt. Båda dessa fenomen realiseras som demonstrativa eller personliga pronomen, tempusformer samt som temporala och lokala adverb. (Allwood & Andersson 1976: 104-106; Levinson 1990: 55f.)

Vid informationsstrukturella studier är dessa begrepp relevanta, då man försöker fastställa referenter för olika uttryck, för att kunna bevisa bestämdheten hos någon fras. Vid tolkningen av pronomen är bestämdheten klar, ty pronominaliseringen endast kan ske i situationer där referenten på något sätt redan aktualiserats. Aktualiseringen kan ske genom den språkliga kontexten, då man talar om anaforisk syftning, eller genom den ickespråkliga kontexten, alltså genom deixis. Vid anafori syftar pronomen tillbaka på något språkligt uttryck som redan omnämnts. Vid deiktisk syftning får pronomen sin syftning bestämd av något i talsituationen. (Allwood & Andersson 1976: 104; Andersson 1993: 137.) Levinson (1991: 84-85) anser bestämdheten vara grunden för deiktiska uttryck. På grund av detta kan deixis användas som ett kriterium, då man försöker utreda om begreppet är känt eller nytt.

4 TEXTLINGVISTIK

4.1 Allmänt

Allt fler forskare har kommit att betrakta texten som den grundläggande språkliga enheten och till följd av detta har lingvistikens domän vigdats från satsen till texten, vilket medfört en forskningsgren som kallas för **textlingvistik**. Trots benämningen som betonar texten som forskningsobjekt tillhör också forskningen av satsens interna struktur till denna domän. (Larsson 1978: 12.)

Termen textlingvistik, som kan återföras till Weinreich (1967), är nuförtiden någorlunda allmänt antagen, fast det i början förekom flera konkurrerande namn. Det talades t.ex. om textsyntax, makrosyntax och funktionellt satsperspektiv. Termuppsättningen avspeglar den begynnande textlingvistikens koncentration till satsgrammatik och ytstrukturella fenomen. Först senare ansågs det viktigt att ta även de innehållsliga aspekterna med i analysen. Genom en sammansmältning av syntaktisk och semantisk analys skulle man få en fullständig bild av satsens struktur. (Källgren 1979: 38.)

Den moderna textlingvistiken har sitt ursprung i lingvistik, retorik och (språk)filosofi. I jämförelse med de tidigare språkliga analysätten kan man upptäcka att satser och meningar nuförtiden ses som delar av texten, medan de i den grammatiska analysen betraktas som lösa enheter. Textlingvistikens kärna ligger just i det, att den pragmatiska och semantiska nivån i analysen anses likvärdiga faktorer med formen. Målet för textlingvistiken är dock inte att skapa normer utan den borde göra språkanvändaren medveten om den information han intuitivt äger. (Kauppinen & Laurinen 1984: 19.)

Larsson (1978: 12, 19-20) anser att textlingvistikens mål är att finna, beskriva och förklara de regler och principer som gäller för texter. Textlingvistikens överordnade avsikt är följaktligen att finna förutsättningar för att ett yttrande eller en samling satser skall utgöra en text. Därtill kommer också analyseringen av den sociala situationens och förkunskapernas roll i tolkningen av yttranden. Enligt Hakulinen & Karlsson (1979: 58) är textlingvistikens främsta syfte att

redogöra för de syntaktiska fenomen, som inte går att utröna inom den satsbaserade syntaktiska forskningen. Med detta avses t.ex. textbindning och satsens informationsstruktur, som står i centrum av intresse i denna studie. Enkvist (1975: 119) tillägger ännu en uppgift för den textlingvistiska undersökningen: den skall minska klyftan mellan grammatik och retorik genom att förse båda forskningsområden med begrepp hämtade ur varandras forskningstradition.

4.2 Begreppen text, sats och mening

Den lämpliga analysenheten inom textlingvistiska studier har diskuterats mycket, såsom redan ovan konstaterats. I denna studie sker analysen på meningsnivån och därför är definitionen av begreppet **mening** väsentlig i detta sammanhang. I det följande berör jag även begreppen **text** och **sats** för att visa skillnaden mellan dessa enheter.

Olika forskare har definierat begreppet text på litet avvikande sätt. Enligt Kauppinen & Laurinen (1984: 208) är en text språkets grundenhet och den består av ett ord eller flera avsnitt. (jfr Larsson 1978: 12.) Enkvist (1975: 9) för sin del poängterar att först en mening som innehåller minst en sats kan utgöra en text. Det råder ändå enighet om att texten kan vara både talad och skriven (Enkvist 1975: 9; Kauppinen & Laurinen 1984: 208; Källgren 1979: 13). Werlich (1976: 23) och Källgren (1979: 13) tar upp ännu ett kriterium för en text: en text består av syntaktiska enheter som karakteriseras av koherens dvs. av sammanhållning.

I analyser av informationsstruktur har **mening**¹ ofta används som analysenhet (se t.ex. Halliday 1994). En mening består enligt Andersson (1993: 20) av en **sats** eller en samordning av satser. En **sats** i sin tur kan betraktas som en syntaktisk enhet som består av minst ett nominalt led och av ett verbalt led som innehåller en finit verbform (Jørgensen & Svensson 1987: 85; jfr Hakulinen & Karlsson 1979: 64). Inom textlingvistikens sammanfaller de olika begreppen tämligen ofta: mening, sats och **ytrande** har använts för att beskriva den

---

¹ "En mening är den minsta enhet som fungerar som ett självständigt ytrande. I skrift börjar meningarna med stor bokstav och slutar med stort skiljetecken --" (Andersson 1993: 116).

kommunikativa enhet med vars hjälp information överförs från avsändare till mottagare. Yttrande, som enligt SOB (1990: 1464) betyder "något som yttras, offentligt framförd uppfattning", kan betraktas som överbegrepp för mening och sats i textlingvistiska studier.

För att undvika ytterligare begreppsförvirring presenterar jag inte flera definitioner på dessa begrepp. I min analys har jag valt att följa samma princip som Gerzymisch-Arbogast (1987) i sin undersökning. Det innebär att det som står mellan en stor bokstav och ett skiljetecken kommer att betraktas som den väsentliga analysenheten. Detta motsvarar Anderssons (1993: 116) definition av en mening, men i de flesta fall sammanfaller dessa gränser även med satsstrukturen. (jfr Hellberg 1984: 144.)

4.3 Informationsstruktur

4.3.1 Begreppet informationsstruktur

En viktig aspekt på språklig kommunikation är den semantiska informationens struktur i ett yttrande. Vad betraktas som gammal resp. ny information? Vad är viktigt och framhävt i en mening? Vad är mindre viktigt och lämnas i bakgrunden? I det följande kommer jag att redogöra för informationsstrukturens principer i allmänhet, för att sedan gå över till att studera närmare de begrepp, som står i centrum av intresse i denna studie.

Utgångspunkten för undersökningen av informationsstruktur är definitionen av begreppet **information**. Enligt Halliday (1994: 296) består begreppet information i lingvistiska sammanhang av spänningen mellan det kända eller det förutsägbara och det nya eller det oförutsägbara. Källgren (1979: 17) formulerar definitionen av information på följande sätt: "Information - det innehåll i texten som avsändaren avser att förmedla till mottagaren." Denna definition är fördelaktig också med tanke på mitt syfte, eftersom analysen i denna studie kommer att genomföras ur avsändarens synvinkel.

I detta sammanhang är det också angeläget att definiera begreppsparet gammal respektive ny information. **Gammal information** anses av somliga lingvister att vara något avsändaren antar befinna sig i mottagarens kännedom under avkodningen av yttrandet. **Ny information** är i motsats till det gamla något som mottagaren inte antas ha kunskap om. (se t.ex. Chafe 1976: 30) Dahl (1982: 38) för sin del har en annan syn på denna problematik. Han ser den gamla informationen som en modell av mottagarens bild av världen. Den nya informationen är något som tillägs i den gamla modellen eller något som helt förändrar den gamla bilden. Den gamla informationen är enligt honom presupponerad. I denna undersökning använder jag mig av en definition av gammal och ny information, som är en syntes av de två ovannämnda synen. Gammal information består av de kunskaper som är generellt kända eller kända just för mottagaren på grund av att de redan aktualiserats i det språkliga sammanhanget eller är närvarande i situationen. Ny information står i denna studie för information som inte är aktuell i den språkliga situationen eller som mottagaren inte kan antas ha kännedom om.

Med satsens **informationsstruktur** avses sändarens sätt att förmedla sina tankar på så sätt att han oberoende av grammatiska konstruktioner utplacerar komponenterna i sitt yttrande så att den information som antas vara känd för mottagaren placeras först och den nya informationen mot slutet av meningen. Avsikten med informationsstruktur är således att ge uttryck för andra satsinterna relationer än grammatiska relationer. (Hakulinen & Karlsson 1979: 297-298.) Textens informationsstruktur, som också kallas för satsens tematik, är sålunda ett resultat av de val som sändaren har gjort med hänsyn till syftet med yttrandet i den aktuella lingvistiska och extralingvistiska kontexten. Följaktligen är textens tematiska struktur en del av språkanvändarens text- och kommunikationsstrategi, en del av alla de val som sändaren gör under produktionen av ett visst yttrande för att nå ett visst kommunikativt syfte. (Koskela 1996: 10.)

Två satser som har samma kognitiva betydelse och samma grammatiska struktur anses ofta som inte helt synonyma, vilket beror på skillnaden i satsernas informationsstrukturella uppbyggnad. Jfr t.ex. följande satser uttalade med normal betoning:

- (3) a. Jag dricker kaffe på morgonen.
- b. På morgonen dricker jag kaffe.

Den skillnad i betydelsen som kan observeras mellan dessa satser gäller inte det faktiska sakförhållandet - i båda satserna dricker berättaren kaffe på morgonen. Det är ändå klart att dessa satser inte kan ersätta varandra i vilken kontext som helst. Den första satsen (3a) torde helst uttalas i en situation där det är tal om olika människors vanor beträffande kaffedrickandet. Man kan säga att satsen svarar på frågan *När brukar du dricka kaffe?* Den senare satsen (3b) är aktuell i en situation där det diskuteras olika personers morgonvanor. Satsen kan svara på frågan *Vad brukar du göra på morgonen?* eller *Vad brukar du dricka på morgonen?* Skillnaden mellan satserna (3a) och (3b) ligger alltså i deras förmåga att förekomma i olika kommunikativa situationer. Vilken sats som används beror på vad som sagts tidigare. Satsernas informationsstruktur framgår således tydligt av den fråga som satsen kan sägas svara på. De konstituenten som inte ingår i frågan uppstår den nya informationen i den motsvarande påståendesatsen.

Meningar som används i språklig kommunikation konstrueras helst så att den nya informationen relateras till förhållanden som kan förutsättas vara kända för mottagaren (Ekerot 1979:85). Detta hänger enligt Firbas (1992: 6-11) samman med den s.k. kommunikativa dynamismen, vilket innebär att den första delen av yttrandet på något sätt skall vara känd för mottagaren och därmed ha det minsta informationsvärdet. Det nya i satsen kommer sist och bär samtidigt det högsta informationsvärdet. Det mest informativa leDET bidrar till att föra konversationen vidare. Detta fenomen kallas för kommunikativ dynamism.² (Firbas 1966: 240.)

Det finns också ett samband mellan indelningen av information i en sats och människans minne- och tankeverksamhet. Många forskare har bevisat att det är kognitivt och kommunikativt lättast för mottagaren att börja med känd information och först därefter bekanta sig med ny information. När mottagaren tolkar den senare delen av ett yttrande, kan han bevara det föregående i minnet. Under tolkningsprocessen måste informationen kunna kopplas med de tidigare minneskunskaperna och uppfattningarna, för att underlätta avkodningen och ansträngningen av korttidsminne. (Kauppinen & Laurinen 1987: 41-44.)

---

² "-- it is in accordance with the linear character of the sentence that elements follow each other according to the amount of communicative dynamism (= CD) they convey, starting with the lowest and gradually passing on to the highest." (Firbas 1966: 240.)

Informationsstruktur är något som alltid är knutet till meningars användning i språklig kommunikation. Det är inte någon konstant egenskap, utan varierar alltefter kontexten. (Ekerot 1979: 86.) I det följande ges ett exempel på hur informationsstrukturen förverkligas i praktiken:

- (4) a. Jag är förbannad på Lasse. Han har skvallrat.
 b. A: Vem har berättat för Jonas om våra planer?
 B: Lasse har skvallrat.

I *Han har skvallrat* som meningen används i (4a) refererar nominalfrasen *han* till en känd företeelse, till "Lasse" som redan har omtalats och bär därmed ingen ny information. I meningen är det verbfrasen *har skvallrat* som informerar den tilltalade om någonting nytt. I det senare fallet (4b) *Lasse har skvallrat* är förhållandet det motsatta. Alla vet att någon har skvallrat, men de vet inte vem, innan man introducerar "Lasse". Med andra ord står nominalfrasen här för den nya informationen, och verbfrasen för den kända. Meningarna har således olika informationsstruktur. Skillnaden består i att det förra yttrandet informerar om *vad Lasse har gjort*, medan det i den senare meningen handlar om *vem som har skvallrat*. Vilken informationsstruktur en mening har kan på detta sätt uttryckas med hjälp av frågeordsfrågor. (jfr. Ekerot 1979: 85-86.) Som exemplen ovan visar beror skillnader i informationsstruktur på satsledens informationsvärde.

Enligt Hawkins (1991: 196) finns det fyra komponenter som påverkar satsens informationsstruktur. Enligt honom är det inte bara informationsvärdet som bestämmer utplaceringen av en komponent, utan även dess förutsägbarhet, bestämdhet och funktion (agency) spelar en viss roll. Hawkins anser dessutom att informationsstrukturen inte är den viktigaste påverkande faktorn vid satsbildning, utan satsdelarnas placering bestäms först och främst av deras syntaktiska tyngd.

Informationsstrukturens status i förhållande till de övriga textbyggande faktorerna³ har förblivit något oklar, vilket redan framgått i det här kapitlet. Forskning kring

---

³ Med dessa avses t.ex. subjekt-predikat-fördelningen (grammatisk nivå), de semantiska rollerna, såsom agent, patient, goal (semantisk nivå) och argument-predikat (logisk nivå) (Koskela 1996: 10).

informationsstruktur har genomförts på olika nivåer och ur varierande synvinklar. Ännu idag finns det ingen allmänt godkänd uppfattning om vilken nivå av språklig beskrivning denna forskningsgren tillhör, dvs. om det är fråga om ett semantiskt, syntaktiskt eller pragmatiskt fenomen eller om informationsstrukturen ligger på en helt egen beskrivningsnivå. Även omfattningen av den enhet inom vilken analysen skall förverkligas är omstridd, dvs. om informationsstrukturen skall analyseras i nominalfraser, satser, meningar eller i texter. (Koskela 1996: 10-11.) Om undersökningen har meningen eller satsen som grundenhet, som är fallet i denna studie, ligger studien i textlingvistikens periferi (Larsson 1978: 48-49). Larsson (1978: 53) anser att den informationsteoretiska analysen tycks lämpa sig bäst för korta huvudsatser, medan t.ex. Halliday (1994) gynnar större analysenheter.

4.3.2 Uttryckssätt för informationsstruktur

Alla språk erbjuder ett system av medel att signalera informationsstruktur. I tal kan man utnyttja prosodiska medel, främst betoning men också pausering för att förtydliga informationsförmedlingen. Som huvudregel gäller då att det är det minst informativa ledet som uppbär satsbetoningen. (Ekerot 1979: 86-87.) Men eftersom talspråket inte är av intresse i denna studie kommer jag inte att gå närmare in på denna problematik.

Firbas (1992: passim) urskiljer tre olika grundmedel för att markera satsens informationsstruktur: ordföljd, kontext (verbal och situationell) och semantiska medel. Dessa medel kan samverka men de kan även verka i olika riktning. Ordföljden är huvudansvarig för förverkligandet av informationsstruktur och stöds av kontext och semantik, vilket kan belysas med följande exempel:

(5) Hon var trött.

I exemplet ovan verkar kontext och semantik i samma riktning som ordföljden. Pronomenet *hon* är kontextuellt givet eller känt och verbet *var* betecknar statisk existens, vilket inte för något nytt in i kommunikationen. (jfr Larsson 1978: 50.)

Vid avvikelser från den ovannämnda typen av informationsstruktur måste satsdelarnas informationsvärde markeras på bestämda sätt: genom val av species, genom pronominalisering eller andra typer av hänvisning till det kontextuellt givna eller kända, genom val av konstruktion. (Larsson 1978: 50.) I det följande illustreras detta med några exempel:

- (6) a. *En pojke* letade efter *en bok*.
- b. *Pojken* letade efter *en bok*.
- c. *En pojke* kom in i *salen*.
- d. *Han* kom in i *salen*.

I sats (6a) faller enbart ordföljden utslaget vid tolkningen av satsens informationsstruktur. Utgångspunkten är att det finns *en pojke* som har gjort någonting. Alltså finns det ingenting givet i denna sats. Däremot i (6b) signaleras information med hjälp av ordföljdens och artikelbrukets samverkan. Ordföljden markerar vem som agerar i satsen och dessutom anger den bestämda formen *pojken* att yttrandet handlar om en viss person. Satserna (6c) och (6d) rymmer båda ett kontextuellt givet eller känt led *salen*. Begreppet är givet i det sammanhanget där satsen uttrycks. Sådana led bär alltid den minsta informationen i ett yttrande. I sats (6d) markeras den agerande personen genom pronominalisering, vilket innebär att han måste vara kontextuellt, antingen språkligt eller situationellt, givet eller känt. (jfr Larsson 1978: 50-51.)

Hakulinen och Karlsson (1979: 296, 308) framhäver att det utom syntaktiska signaleringsmedel för informationsstruktur även i vissa fall står morfologiska medel till förfogande för att uttrycka informationsstrukturella nyanser. Vid markeringen kan man dra nytta t.ex. av partiklar eller lexikaliska medel. Dessa möjligheter kommer jag att betrakta närmare vid beskrivningen av finskans informationsstruktur. De sistnämnda signaleringsmedlen kommer fram även i andra språk, varav det bästa exemplet erbjuder japanskan, där distinktionen gammal-ny -information uttrycks enbart genom partiklar. (Enkvist 1975: 61.)

4.4 Tema och rema

Teorin om tema och rema utgår från att avsändaren i en normal kommunikationssituation vill informera mottagaren om någonting. En förutsättning för denna kommunikation är att budskapet är något som avsändaren anser vara intressant för mottagaren och något som han tror mottagaren inte vet. För att försäkra sig om att mottagaren förstår budskapet skall avsändaren förankra det nya i sitt meddelande i något som han tror är bekant för mottagaren, något som avsändaren och mottagaren har gemensamt. Detta fungerar som utgångspunkt för kommunikationen. Den bekanta informationen kan antingen basera sig på den omedelbara kontexten, den gemensamma omgivningen eller på de gemensamma kunskaperna i ämnet. Ur den gemensamma kunskapen väljer avsändaren en liten del som han vill fästa mottagarens uppmärksamhet vid. Därtill väljer avsändaren ur sina egna kunskaper någonting som han antar vara nytt för mottagaren. Den gamla, gemensamma kunskapen verbaliseras som **tema** och den nya som **rema**. (Koskela 1996: 21-22.)

Somliga lingvister föredrar att använda termerna tema och rema så att de snarare hänför sig till meningarnas yttre form (jfr Enkvist 1975), medan känd vs ny information gäller textens informationsstruktur, hur ny information successivt införes. Enligt Halliday (1994: 299) ligger skillnaden mellan dessa termer i det att tema och rema är avsändarorienterade begrepp, medan gammal/given/känd och ny är mottagarorienterade begrepp. Med detta avser han att temat är den del av utsagan som avsändaren väljer till utgångspunkt för sitt yttrande. Det givna för sin del är något som mottagaren redan vet eller har möjlighet att veta.

Ofta används termen **topic** istället för tema och termen **comment** istället för rema. Topic och comment är ursprungligen amerikanska motsvarigheter till tema och rema, men nuförtiden varierar uppfattningarna om termernas innebörd och ekvivalensen mellan begreppsparen är omstridd. Eftersom denna problematik inte är relevant i denna studie avstår jag från en längre beskrivning av relationerna mellan dessa begrepp. (se t.ex. Dahl 1974; Danes 1974; Halliday 1994.)

Tema och rema är realiseringar för satsens informationsstruktur. Sammanhanget består i att det rematiska ledet i en sats är det mest informativa ledet och för att motsvara den

kommunikativa dynamismens principer disponeras sist i satsen. Tema utgör kontrasten och har alltså det minsta informationsvärdet. (Kim 1988: 148-149.) Satser i alla naturliga språk har en sådan struktur att dess fördelning i tema och rema är möjlig. Mera allmänt tycks det även gälla för språken att tematiska led kommer först och rematiska sist. (Gundel 1988: 223-224.)

Termerna tema och rema har sin början redan i antiken, då Platon och Aristoteles gjorde distinktionen mellan det om vilket man talar (det man talar om) och det man utsäger om detta (det man talar om). Det förra benämndes satsens tema och det senare rema. (Allwood & Andersson 1976: 100; se också Danes 1974: 106.) För att illustrera termernas användning ger jag ett exempel:

(7) Vår granne har köpt en ny bil.

I denna sats är *vår granne* tema, eftersom frasen står för det man talar om i satsen. Resten av satsen uttrycker det som avsändaren säger om temat och är därför remadelen.

Den ovannämnda distinktionen är identisk med de gängse definitionerna av subjekt och predikat, men det finns ändå en klar principiell skillnad mellan dem. Den förra grundar sig på informationsstrukturella principer, medan den senare indelningen hänger samman med satsens grammatik. (Allwood & Andersson 1976: 206.) Flera lingvister tenderar även att se tema och rema som semantiska företeelser för att göra en skillnad mellan dessa begrepp (Koskela 1996: 24-25). I de nedanstående exemplen exemplifieras skillnaden mellan termerna subjekt och tema, vilket är relevant vid identifieringen av tema i en sats:

(8) a. *Jag* har alltid tyckt om glass.
 b. *Glass* har jag alltid tyckt om.

I sats (8a) sammanfaller subjekt och tema. Båda realiseras i ordet *jag*. I exemplet (8b) är det objektet *glass* som utgör satsens tema, medan subjektet *jag* ingår i satsens rema. Det är alltså fel att sätta likhetstecken mellan subjekt och tema, även om dessa tämligen ofta tenderar att sammanfalla. De ovanstående satserna har samma innehåll, men skillnaden i

informationsstrukturen gör att de inte kan ersättas av varandra i vilken kontext som helst. Tema-remaindelningen är således oberoende av den grammatiska eller den semantiska strukturen i satsen eller meningen. Den kanske mest avgörande skillnaden mellan subjekt och tema är deras relation till kongruens. Subjektet är en konstituent som styr verbets kongruens, medan det inte finns något samband mellan temat och verbet. (Linell 1984: 211; Li & Thompson 1975: 461-462.)

Terminologin kring tematiken är dock inte så enkel som konstaterat, utan det råder en viss terminologisk förbistring. T.ex. Enkvist (1975: 60) uppräknar fem olika definitioner på tema-remabegreppet. I det följande karakteriserar jag de tre huvudinriktningarna i tema-remaforskningen enligt deras syn på de grundläggande begreppen, för att ge en uppfattning om den mångfald som existerar inom tema-remaforskningen och begreppsförvirringen inom området. Inom alla dessa huvudinriktningar har informationsstrukturen studerats främst i sats eller mening, vilket gör alla dessa linjer relevanta också i detta arbete.

Den ovannämnda traditionella definitionen på tema och rema, där tema är det utpekande ledet och rema det påpekande ledet (se exempel (7)), tillhör **den predikatlogiskt orienterade forskningen**. Utgångspunkten för denna satsbaserade forskningstradition är semantisk och till den kan bl.a. räknas de första arbetena inom den s.k. Pragskolan, som länge bidragit till utvecklingen av tema-remaforskning. (Koskela 1996: 11.)

Den psykologiskt orienterade tema-remaforskningen, som har haft stor betydelse inom lingvistik, betraktar temat som en utgångspunkt för det sagda (psykologiskt subjekt), dvs. det element som står längst till vänster i en sats. Med remat avses det element som meddelandet är riktat till (psykologiskt predikat). Denna syn tenderar att se satsen eller meningen som en psykologisk enhet, och har därför förblivit på satsnivån. (Koskela 1996: 11-12.) Inom denna inriktning är även de positionella kriterierna viktiga: ordningsföljden mellan konstituenterna i satsens ytstruktur bestämmer vilka delar som uppfattas som tema och rema (Hakulinen & Karlsson 1979: 298). En av de främsta förespråkarna för den positionella synen är Halliday (1994: 38), som definierar temat som det element som intar den första positionen i en sats och samtidigt organiserar satsen som budskap. Enligt denna definition sammanfaller

tema med Diderichsens fundament (se kapitel 5.1). Denna syn på tema och rema kan belägas med följande exempel:

- (9) a. *Den största staden i Sverige* är Stockholm.
 b. *Stockholm* är den största staden i Sverige.

I exempel (9a) definieras nominalfrasen *den största staden i Sverige* som satsens tema på grund av dess position. I det senare fallet (9b) är det subjektet *Stockholm* som uttrycker satsens tema. Dessa exempel visar tydligt hur temat fungerar som utgångspunkt för utsagan. I exemplet (9a) har avsändaren för avsikt att berätta någonting om *den största staden i Sverige*, medan det i exemplet (9b) informeras om *Stockholm*.

Den tredje huvudinriktningen inom tema-remaforskningen är **den kontextuellt orienterade forskningen**. Inom denna syn definieras tema som bekant information, det givna, och rema som ny information. Vid kontextuella analyser bestämmer den språkliga och situationella kontexten vad som är bekant eller nytt för mottagaren. Till denna forskningstradition hör också Firbas' (1992) uppfattning om den kommunikativa dynamikens roll i informationsförmedlingen. (Koskela 1996: 12.) I det följande exemplifieras detta:

- (10) *Regeringen* fattade ett viktigt beslut.

I exempel (10) är subjektet känt och bekant i den situationella kontexten. Mottagaren anses vara medveten om att det bara finns en viss regering i landet. Den nya informationen har utplacerats i slutet av satsen och kan så kopplas till de minneskunskaper som temat aktualiserat.

Som redan konstaterats tenderar temat att innehålla givna eller kända information i de flesta språken. Det finns dock fall där temat uttrycker något nytt, men i dessa fall markeras den nya informationen oftast med betoning. (se t.ex. Taglicht 1984: 39.) I denna studie fästs uppmärksamhet vid det skrivna språket, så frågor gällande betoning är redundanta här. I det följande ger jag ändå ett exempel på betoningens roll vid signaleringen av känd och ny information. I exemplet markerar versalerna betoning:

- (11) a. *Pojken* åt glassen.
b. *GLASSEN* åt pojken.

I exempel (11a) är *pojken* temat. Temat i det här fallet innehåller känd eller given information, vilket signaleras med bestämd form. I exempel (11b) innehåller det första elementet i satsen ny information och det signaleras genom betoning. I det normala fallet skulle man tolka temat *glassen* som något känt men betoningen markerar att det handlar om något nytt eller oväntat i det här sammanhanget.

För att uppfylla mitt syfte så bra som möjligt kommer jag dels att utgå från den predikatlogiskt orienterade tema-remaforskningen och dels ifrån den psykologiskt orienterade forskningen. Jag kommer även att komplettera dessa synsätt med drag av den kontextuellt orienterade forskningen. Jag preciserar termerna tema och rema så att de först och främst uttrycker kontrasteringen gammal respektive ny information. Dessa begrepp står sålunda ganska nära begreppet species som jag kommer att diskutera närmare i samband med de kontrasterade språkens beskrivning.

I mitt arbete ser jag tema och rema som begrepp på en egen kommunikativ nivå där semantiska, syntaktiska och pragmatiska faktorer samspelar. Enligt Dik (1980) består satsens funktioner av dessa tre huvudkategorier som ligger innanför varandra. Den syntaktiska funktionen (subjekt, objekt osv.) utgör kärnan som ingår i den semantiska (agent, mål osv.), vilket för sin del ingår i den pragmatiska funktionen av satsen (tema, rema osv.). Denna uppfattning motsvarar Morris' grundläggande distinktion mellan syntax, semantik och pragmatik. (Se Allwood & Andersson 1976: 119) I mitt tycke anger de semantiska och syntaktiska faktorerna väldigt lite om den kommunikativa aspekten av ett yttrande. Pragmatiken måste tas med i analysen för att få fram vad avsändaren egentligen vill informera om. Därför tycker jag att det är fördelaktigt med tanke på mitt syfte att ta med delar av alla dessa nivåer för att kunna få en enhetlig bild av satsernas informationsstruktur i praktiken.

4.5 Fokus och bakgrund

När man studerar satsens tematik bör man vid tema och rema fästa uppmärksamhet vid begreppsparet fokus och bakgrund. En del av remat som poängteras extra kraftigt kallas **fokus**. När detta äger rum, skjuts som regel andra delar av satsen i **bakgrunden**. Dessa delar utgör bakgrunden. (Allwood & Andersson 1976: 102, 206; Enkvist 1975: 74.)

Sätten att ange fokus varierar mellan språken. I tal anges fokus ofta genom extra starkt tryck eller med paralingvistiska medel (talhastigheten, rytmen, gester osv.). I skriftspråket sker fokuseringen med vissa syntaktiska medel, t.ex. med emfatiska s.k. utbrytningskonstruktioner. Dessutom står vissa lexikaliska medel till förfogande. (Allwood & Andersson 1976: 206; Hakulinen & Karlsson 1979: 308.)

Fokuseringen används för att markera den del av en sats som innehåller den information som talaren vill framhäva. Denna information är ny information som lyssnaren bör ta ställning till. Följaktligen är det alltid satsens rema som fokuseras. (Allwood & Andersson 1976: 102.) Fokuseringen har tre funktioner: den används av avsändaren för att korrigera ett tidigare omtalat påstående, för att kontrastera vissa element med varandra eller helt enkelt för att ge emfas åt något led i satsen. (Hakulinen & Karlsson 1979: 309-310.) Detta belyses i det följande:

- (12) a. Det var *Ulrika* som tog kortet.
 b. Man skulle tro att *du* är galen inte *vi*.
 c. Det var *en flirt* han var ute efter.

Med sats (12a) exemplifieras ett fall där skribenten velat korrigera någons påstående. Någon har förmodligen yttrat sig om, vem som har tagit ett kort man just tittat på och skribenten är inte ense om saken. För att understryka detta har han använt sig av en emfatisk konstruktion där *Ulrika* fått emfas. Samtidigt som *Ulrika* sätts som fokus skjuts bisatsen i bakgrunden. I sats (12b) har skribenten velat framhäva kontrasten mellan *du* och *vi* och använt sig av en satsförkortning. I (12c) har skribenten framhävt ledet *en flirt*. Skälet till denna framhävnings kan vara av rent subjektivisk karaktär.

Taglicht (1984: 20) talar om begreppet det markerade temat, med vilket han avser element vilka står på första platsen fastän deras omarkerade position är i slutet av satsen. Kännetecknande för dessa markerade satser är att en del av satsen isoleras och sedan framhävs genom att flytta dess plats. Denna definition sammanfaller i mitt tycke med fokus, och diskuteras därför inte separat i denna studie.

5 INFORMATIONSSTRUKTUR I SVENSKAN

5.1 Om ordföljden i svenskan

Svenskan tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen. På grund av den regel att subjektet brukar stå tidigare än objektet i de satser som följer språkets vanligaste ordföljdmönster klassificeras svenskan vidare som ett **SVO-språk**. (Andersson 1993: 142.) Enligt detta mönster bildas svenskans basmeningar. I svenska meningar spelar ordföljden en mycket viktig roll, eftersom svenskan saknar kasusböjningen som markerare för nominalfrasens grammatiska funktion. Därför är ordföljden fastare i svenskan än i många andra språk. (Ekerot 1979: 81-82.) I det följande exemplifieras ordföljdens roll i svenskan:

- (13) a. Jonas slog Pelle.
- b. Pelle slog Jonas.

I exempelsatserna är ordföljden den enda faktor som avgör vilket led som är subjekt respektive objekt, om satserna uttalas med normal betoning. I båda fallen är det den första konstituenten i satsen som utgör subjektet, eftersom satsbyggnaderna i dessa fall motsvarar svenskans basmönster SVO.

Ordningsföljden mellan satsens konstituenten följer i svenskan ett visst schema. Detta åskådliggörs enklast med **Diderichsens satsschema**. (se närmare i Diderichsen 1968 och

Thorell 1982: 226) Schemat består av ett antal olika platser, som var och en kan fyllas med konstituenten av ett visst slag. Dessa är olika typer av nominalfraser, finita verbformer, infinita verbformer eller adverbial. För att detta system skall fungera är det förbundet med ett platshållartvång. Svenska satser måste t.ex. alltid innehålla ett finit verb och normalt ha ett grammatiskt subjekt. Schemat tillåter dock vissa variationer, så att vissa konstituenten, nämligen nominalfraser och adverbial, kan inta olika platser i schemat. Schemat för huvudsatser kan indelas i tre olika fält: fundament, mittfält och slutfält. Fundamentfält är en plats, där nästan vilket led som helst utom predikats verbet kan placeras. Detta fält bör alltid vara fyllt. Det vanligaste är att satsen inleds med det grammatiska subjektet. Mittfältet består av en plats för det finita verbet, vilken alltid bör vara fyllt, och av en plats för det grammatiska subjektet samt en plats för adverbial. I slutfältet finns en plats för eventuella infinita verbformer, en plats för nominalfraser samt en för adverbial. (Andersson 1993: 122.)

Det grammatiska subjektet står normalt antingen i fundamentet eller i mittfältet, men det förekommer även fall där subjektet har placerats i slutfältet, på nominalfrasens plats. En förutsättning är då att denna plats inte är fylld med andra konstituenten, dvs. av objekt eller predikatsfyllnad. Orsaken till denna placering är av informativ art: subjektet bär den väsentliga nya informationen i satsen. Sådana nominalfraser är ofta även relativt långa, dvs. försedda med långa bestämmningar. (Sundman 1980: 106.) Detta belyses i det följande:

(14) Till bilden av Gustaf Olin hör naturligtvis *hans bakgrund, den fattiga barndomen i Umeå, hans karriär som ambassadör samt hans studier i filosofiska ämnen.*

I exemplet ovan står satsadverbialen *naturligtvis* före subjektet vilket tyder på att subjektet placerats i slutfältet. I exemplet uppbär subjektet den nya informationen i satsen. Satsens tema är Gustaf Olins liv (*bilden av Gustaf Olin*) som avsändaren vill informera om.

Satsschemat styr svenskans ordföljd enligt grammatiska principer, dvs. principen att ha samma ordföljd oberoende av informationsstrukturen. Den informationsstrukturella principen, att gamla referenter gärna ges i början av satsen medan ny information helst står i slutet, konkurrerar med den grammatiska. I det följande kommer jag att redogöra för svenskans sätt att återge skillnader mellan gammal och ny information.

5.2 Tema-rema-principen i svenskan

Tema-rema-principen betyder att kommunikationen fortskrider från det kända mot det nya. Även svenskans påstående huvudsats kan tänkas bygga på tema-rema-indelningen. Ett uttryck för indelningen är tendensen att temat normalt placeras i början av satsen (i fundamentet) och remat i satsens slutdel. (Ekerot 1979: 89-90.) Jämför de nedanstående satserna där remadelen är markerad med kursiv:

- (15) a. Kafeterian ligger *på femte våningen*.
 b. På femte våningen ligger *kafeterian*.

Exempelsats (15a) börjar med temadelen *kafeterian*, som avsändaren har valt att informera om. I det här fallet vet mottagaren att det finns en kafeteria i huset (= gammal information) men han vet inte var den ligger. Satsen kan sägas besvara frågan *Var ligger kafeterian?* Därför kommer nominalfrasen *på femte våningen* sist i satsen och anger kafeterians läge. I (15b) har mottagaren däremot ingen kännedom om vad som finns på femte våningen. Att det finns en kafeteria där är något helt nytt. Således kan satsen besvara frågan *Vad finns det på femte våningen?*

Denna princip konkurrerar i svenskan och i besläktade språk med den ovannämnda grammatiska principen, som används för att signalera rent grammatiska skillnader av olika slag. Detta betyder ändå inte att svenska språket erbjuder sämre möjligheter att signalera informationsstrukturer än språk med friare ordföljd. I svenskan utgör oppositionen bestämd: obestämd form en viktig kompensation, vilket jag går närmare in på lite senare. (Ekerot 1979: 90-91.) Ett intressant exempel på hur svenskans grammatiska ordföljdsprincip kommer i konflikt med tema-rema-principen erbjuder följande sats:

- (16) Pelle rymde igår.

Sats (16) kan svara både på frågan *Vad har hänt Pelle?* och *Hur länge har ni saknat Pelle?*. I detta fall kan således antingen *rymde* eller *igår* vara satsens rema. Den förra användningen strider mot tema-rema-principen, som föreskriver att konstituenterna skall ordnas från vänster

till höger efter sin innehållsmässiga vikt. I det här fallet står *igår* visserligen för ny information, men bakgrundsinformation, inte tematisk information. Om satsleden skulle placeras enligt informationsstrukturella principer skulle vi då få satsen **Han igår rymde*, dvs. vi skulle bryta mot satsschemats föreskrift om det finita verbet på andra plats. Detta exempel visar att den grammatiska principen sist och slutligen tycks vara av större vikt vid bestämningen av ordföljden i svenskan.

Utom syntaktiska medel finns det även vissa semantiska eller lexikaliska medel, som kan användas för tematiska syften. Med hjälp av ordvalet kan utgångspunkten och samtidigt placeringen av tema och rema varieras. (Enkvist 1975: 66-67.) Denna problematik går jag närmare in på litet senare.

5.2.1 Frivilliga transformationer som tema-rema-signaler

Svenskan utnyttjar också **frivilliga transformationer** som tema-rema-signaler. Med hjälp av dessa transformationer är det möjligt att disponera om satsleden i enighet med tema-remaprintipen. (Ekerot 1979: 92.) Andersson (1993: 153-154) talar även om **konstruktionsväxlingar**, som gör det möjligt att anpassa satsen till kontextens krav. Ett visst konstruktionsval ger möjlighet till en speciell ordföljd som är motiverad av svenskans ordföljdsprinciper. Dessa konstruktionsväxlingar sammanfaller i mitt tycke med de frivilliga transformationerna. I det följande presenterar jag först kort transformationsgrammatiken, som ligger till grund för de olika transformationerna, för att sedan gå närmare in på de olika transformationstyperna.

En transformation kan definieras som en regel som beskriver hur man genom vissa förändringar (omkastningar, tillägg och strykningar av ord och fraser) kan omforma en syntaktisk struktur till en annan. Transformationerna grundar sig på transformationsgrammatiken, enligt vilken varje mening har en viss abstrakt djupstruktur som kan realiseras som flera olika ytstrukturer. (Linell 1984: 190-191.) Dessa transformationer medför stilistisk effekt för satsen, för dess djupstruktur är densamma och omformuleringen

påverkar endast ytstrukturen (Teleman 1976: 103). Följande exempel visar hur en konkret svensk mening kan transformeras till olika ytstrukturer:

- (17) a. Flickan stickade tröjan.
 b. *Tröjan* stickades av *flickan*.
 c. Det var *flickan* som stickade *tröjan*.
 d. Det var *tröjan* som *flickan* stickade.
 e. *Tröjan* stickade *flickan*.

I sats (17a) återges den svenska basmeningen av typen subjekt-verb-objekt. I satser av denna bastyp är betoningen avgörande, om man vill avvika från den normala tema-remastrukturen. För att *flickan* i denna sats skulle kunna vara rema borde den bära betoning. I (17b) har basmeningen passiverats för att disponera objektet till spetsställning. På detta sätt signaleras att basmeningens objekt är temat i satsen. Sats (17c) visar en så kallad emfatisk konstruktion, där man har velat ge emfas åt basmeningens subjekt. Nominalfrasen *flickan* ger i denna sats ny information och är sålunda remat i satsen. I (17d) har skribenten också använt sig av en emfatisk konstruktion, med vilken han velat fokusera objektet *tröjan*. Objektet bär på ny information, som skall fokuseras i kontrasterande syfte, dvs skribenten vill poängtera att det plagg som flickan stickat var en tröja och inte något annat. (17e) exemplifierar ett fall där objektet flyttats fram till satsens spets. I detta fall är det dock frågan om ett tematiskt led, eftersom satsen kan antas svara på frågan *Vad stickade flickan?*

5.2.1.1 Topikalisering

Topikalisering hör till frivilliga transformationer och med detta menas att ett senare led flyttas till huvudsatsens början till den plats som normalt upptas av subjektet. Följden därav blir att subjektet måste flyttas åt höger i satsen. (Teleman 1976: 111.) I svenskan används även termen fundamentering för att beteckna denna företeelse, eftersom denna transformation i svenskan inte bara är möjlig vid topikala element utan också tematiska led kan framflyttas, om de betonas (Andersson 1977: 162).

- (18) a. *Antagligen* kan jag inte komma i morgon.
 b. *Igår* var han här.
 c. *Till Stockholm* flyttade Peter.

I sats (18a) har skribenten velat framhäva satssadverbet *antagligen* och därför gjort en topikalisering av elementet. I detta fall är det frågan om en del av remat, som egentligen inte uppbär någon ny information utan modifierar hela meningen. Spetsställningen medför att skribentens osäkerhet om sitt kommande agerande blir fokuserad. (18b) exemplifierar ett tydligt fall där remat flyttats fram. Skribenten vill ge emfas åt ett led med högt informationsvärde. Det temporala uttrycket *igår* betonas i det här fallet för att poängtera t.ex. den skillnad att personen i fråga inte var här i förrgår utan igår. I (18c) framhävs att staden som Peter flyttade till var just Stockholm och inte någon annan. I detta fall är det frågan om fokusering där skribenten velat korrigera ett tidigare omtalat påstående.

Enligt Andersson (1977: 524) är topikaliseringens funktion att skapa en bättre överensstämmelse mellan den semantiska och syntaktiska ytstrukturen. Språkbrukaren använder topikalisering för att anpassa satsens ordföljd till kontexten. Oftast handlar det om situationer där skribenten har velat framhäva ett visst led.

- (19) *En jacka* köpte han också.

I exempel (19) har objektet *en jacka* flyttats till spetsställning. I detta fall handlar det om ett rematiskt led som innehåller ny information. Skribenten har velat framhäva objektet för att uttrycka häpnad. Man kunde omskriva meningen på följande sätt för att få samma effekt: *Han köpte till och med en jacka.*

Normalt har topikaliserade led lågt informationsvärde, dvs. att de oftast står för känd information och därigenom spelar en viktig roll vid textbindningen. Ledet har då oftast redan omtalats och utgör basis för satsens utsaga. (Ekerot 1979: 93.)

- (20) a. Åke reste till Lund. *Där* träffade han Gunilla.
 b. Vid olyckan skakades personbilens förare. *Svåra skador* fick också en kvinnlig passagerare.

I exempel (20a) har platsadverbialiet *där* topikaliserats. Platsadverbialiet är känt, eftersom det har aktualiserats i den föregående meningen. Så är det vettigt att flytta fram platsbeteckningen till satsens tema. I det senare fallet (20b) har nominalfrasen det lägsta informationsvärdet i satsen, eftersom det antas vara klart att man får skador i en olycka. Utgångspunkten för den andra satsen är just de här skadorna. Satsen kan sägas svara på frågan *Fick någon annan svåra skador?*, därför utgör nominalfrasen *en kvinnlig passagerare* remat i satsen.

Topikaliserade led som innehåller ny information tenderar att uttrycka bakgrundsinformation. Dessa led är då inte nödvändigtvis rematiska, utan någon annan konstituent i satsen kan utgöra remat. (Ekerot 1979: 93.) Följande exempel får belysa detta fenomen:

(21) *Jag köpte nya jeans på Anttila i tisdags.*

I denna sats fungerar pronomenet *jag* som temadel och har lågt informationsvärde. Både verbfrasen *köpte nya jeans* och prepositionsfraserna *på Anttila* och *i tisdags* bär på ny information. Remat i satsen är nominalfrasen *nya jeans*, eftersom satsen tydligen kan svara på frågan *Vad köpte du på Anttila i tisdags?* Prepositionsfraserna uttrycker information som är av bakgrundskaraktär i förhållande till det som meningen handlar om: jeansinköpet. Detta exempel visar att icke-tematiska led som står för ny information inte alltid behöver vara rematiska.

5.2.1.2 Adverbialflyttning

Det är frågan om adverbialflyttning när adverbial, speciellt ur TRS-adverbial (tids-, rums-, sättsadverbial), flyttas in bland satsadverbialen (Teleman 1976: 112). Med satsadverbial avses sådana adverbial som på något sätt modifierar hela satsens utsaga. Dessa adverbial står i mittfältet mellan verben. Andra adverbial kan antingen stå i mittfältet eller i slutfältet. Korta tidsadverbial står gärna i mittfältet, medan långa och tunga adverbial står mot slutet. Om sådana adverbial uppbär ny information måste de stå i slutfältet. (Andersson 1993: 82-86.) I exempelsatserna återges betoning med versaler. Jfr.

- (22) a. Han blev ORDFÖRANDE i går.
 b. Han blev ordförande I GÅR.

I det förra fallet (22a) är adverbialflyttning möjlig, eftersom satsens betoning ligger på *ordförande*, vilket signalerar att denna nominalfras är remat i satsen. I det senare fallet (22b) bär adverbialet *i går* betoningen och är sålunda remadelen. Denna sats kan besvara frågan *När blev han ordförande?*, varav framgår att mottagaren antagligen vet att mannen i fråga blivit ordförande men tidpunkten för denna händelse är oklar. Jfr följande exempel:

- (23) Han blev *i går* ordförande.

I denna sats (23) har adverbialflyttningen genomförts. Resultatet blir att meningens rema *ordförande* i enlighet med tema-rem-principen kommer sist i satsen. I detta fall kan satsen ge svaret på frågan *Vad blev han igår?* Denna transformation är således ett alternativ till topikalisering när det gäller att föra icke-rematisk ny information i bakgrunden.

5.2.1.3 Dubbel satsdel

Termen dubbel satsdel motvaras i engelskspråkig litteratur av termen **dislocation**. Begreppet **dubbel satsdel** är nära besläktat med topikalisering och bakom detta begrepp ligger tanken på en process, en transformation, där ett initialt led, subjekt, objekt, adverbial o.s.v., dubblas med ett pronominellt ord. På så sätt blir ett satsled dubbelt representerat, genom en korrelatdel och en pronominell del. Denna transformation används i synnerhet i talspråket. (Ekerot 1979: 94; Enkvist 1975: 64.)

Det dubblerade ledet bör alltid vara satsens tema och det bör referera till en företeelse som kan förutsättas vara bekant för mottagaren. Det dubblerade ledet kan också referera till en företeelse som inte är aktuell, dvs. given av sammanhanget. Dubbel satsdel används till att aktualisera kända företeelser och så att säga spika fast vad man ska tala om, innan man säger något om dem. (Ekerot 1979: 94-95.) Dubbleringen sker tämligen ofta i fall där den satsdel som står i fundamentet är tung, dvs. om den innehåller många ord, är speciellt betonad eller

på något sätt står i fokus av yttrandet. Dubbel satsdel har till funktion att underlätta mottagaren att på ett korrekt sätt strukturera meddelandet och därmed gör det lättare för honom att tolka budskapet. (Jørgensen & Svensson 1987: 139.)

(24) Den gamle mannen, *han* har glömt sin hatt på bussen.

I exempel (24) har subjektet *den gamle mannen* dubblerats genom att tillägga pronomen *han*. Subjektet utgör temat i det här fallet och skribenten har velat fokusera subjektet genom att dubblera ledet.

Dubbel satsdel förekommer synnerligen ofta då fundamentfältet innehåller en konditional bisats som utgör temat i satsen. I sådana fall används det trycksvaga adverbet *så*, som skjuts in mellan det fundamenterade ledet och resten av meningen. Denna konstruktion åskådliggör, vad som är temat i satsen och riktar mottagarens uppmärksamhet på det korrekta stället. (Jørgensen & Svensson 1987: 139; Thorell 1982: 271-272.) Konstruktionen belyses med ett par exempel:

- (25) a. Om det regnar i morgon *så* stannar vi hemma.
 b. Under det slitsamma och hektiska livet i Staterna *så* tänkte jag ofta på böljande kullar och grönskande fält, vårregn och fridfullhet och allt som man associerar med Cotswold. (HARL, 108)

I sats (25a) har skribenten velat framhäva den konditionala bisatsen som utgör temadelen i satsen. Med en sådan dubblering blir det tydligt för mottagaren att den nya informationen kommer först senare. I det senare exemplet (25b) är temadelen så lång att skribenten har velat förtydliga att yttrandet handlar om *det slitsamma och hektiska livet i Staterna*.

Andersson (1993: 125) använder termen initialt extraponerat led för att beteckna led som står före det upprepade ordet. Andersson (1977: 529) och Enkvist (1975: 64) skriver även om vänsterdislokationer och högerdislokationer, vilket visar att dubbleringen kan ske på två olika ställen i en sats. Jfr nedan:

- (26) a. Lars Johansson, *han* är en flitig man.
 b. *Han* är en flitig man, Lars Johansson.

I exempel (26a) handlar det om vänsterdislokation. En sådan dislokation dubblerar temat i satsen. På detta sätt blir temat mera framhävt. I sats (26b) exemplifieras högerdislokation. Genom en sådan transformation uppstår en struktur, som börjar med en pronominal del, medan korrelatet står först sist i satsen. Med hjälp av dislokation har man i detta fall aktualiserat temat *Lars Johansson*. Temat är känt för mottagaren, men har inte omtalats i kontexten.

Teleman (1976) poängterar vidare om dubbel satsdel att transformationen inte verkar vara möjlig vid obestämda nominalfraser. Detta sammanhänger med tematiken, eftersom de frivilliga transformationerna används för att tematisera nominalfraser som refererar till kända företeelser. Följande yttranden är på grund av detta omöjliga i svenskan:

- (27) a. **En tidning, den* ligger i brevlådan.
 b. **Ett brev, det* har jag redan skickat.

Nominalfraserna *en tidning* och *ett brev* är rematiska i detta sammanhang, vilket innebär att de uttrycker ny information. Därför kan dessa delar inte dubbleras.

Teleman (1976) framhäver dock att nominalfraser som till sin yttre form tycks vara obestämda kan dubbleras, när de har generell betydelse. Jfr följande satser:

- (28) a. *En lärare han står där och undervisar.
 b. *En lärare han* får akta sig för att göra fel.

Skillnaden mellan dessa satser ligger i det att den förra (28a) handlar om en lärare som står någonstans och undervisar. Det är inte frågan om någon viss lärare men inte heller om alla lärare i allmänhet. I svenskan kan en sådan del inte stå som tema i satsen, eftersom den nya informationen skulle i det här fallet stå i början av satsen, vilket motstrider tema-remaprintipen. Nominalfrasen *en lärare* i sats (28b) står för lärare i allmänhet. Den refererar till

en viss grupp människor, så den talande kan utgå från att företeelsen som sådan är bekant för mottagaren. Referenten tillhör samtalsdeltagarnas gemensamma kunskap. Därför är dubbling av generella nominalfraser lika naturlig som dubbling av bestämda. (se Ekerot 1979: 95-96.)

I det följande ges ännu några exempel på detta:

- (29) a. Kaffe *det* är gott.
 b. Kaffet du kokade, *det* var nog ganska starkt.
 c. Elever *dom* får skriva sina uppsatser i morgon.
 d. Eleverna i Normaalikoulu *dom* har fått bra undervisning.

Dubbling av generella nominalfraser som i (29a) och (29c) verkar ha delvis olika förutsättningar än dubbling av bestämda fraser och företeelser. Bestämda nominalfraser dubbleras ju oftast för att de ska aktualiseras. Detta verkar inte vara fall vid generella fraser ty *kaffe* i (29a) och *elever* i (29c) kan redan länge ha omtalats i det sammanhanget där de används med dubbling. Bestämda fraser uttrycker information som är tämligen fast fixerad i den situation där de omtalas.

5.2.1.4 Formellt subjekt

I svenskan finns det satser, där ett formellt subjekt *det* fungerar som satsens grammatiska subjekt. Det formella subjektet har ingen referent utan fungerar enbart som en s.k. platshållare på subjektets plats. Subjektet är ju i svenskan en obligatorisk satsdel, och står det inte på sin plats, måste ett formellt subjekt användas på grund av subjektstvånget. (Andersson 1993: 74.)

Svenskan använder formellt subjekt (det-konstruktioner) som ett trick att flytta basmeningssubjektet till objektplats, dvs åt höger. Man brukar urskilja två typer av denna transformation, vilka presenteras i det följande. (Ekerot 1979: 96.)

- (30) a. En lång och talande tystnad uppstod.
 b. *Det* uppstod en lång och talande tystnad. (HARL, 52.)

Sats (30a) exemplifierar ett fall där subjektet utgörs av en obestämd nominalfras *en lång och talande tystnad*. Den obestämda formen hos substantivet anger att frasen meddelar något nytt i detta sammanhang. Frasen utgör remadelen i denna sats, eftersom satsen kan sägas svara på frågan *Vad var det som uppstod?* Att frasen placerats i början av satsen motstrider svenskans tema-remapprincip, enligt vilken den nya informationen, alltså remat i satsen, helst skall stå mot slutet av satsen. Satsen är fullt acceptabel i svenskan men undviks gärna för att underlätta tolkningen. (jfr. Andersson 1993: 74-75.)

I exempel (30b) har den första satsen genomgått en transformation, för att satsen skall följa tema-remapprincipen. Det är frågan om en existentialsats⁴ där subjektet står i obestämd form. Vid sådana fall kommer svenskans tema-remapprincip tydligt fram. Det egentliga subjektet (i detta fall *en lång och talande tystnad*) har placerats på objektets plats, varvid man är tvungen att använda det formella subjektet *det* på subjektets normala plats. Denna konstruktion, som i svenskan kallas för **presenteringskonstruktion**, har för uppgift att uttrycka nya referenter i texten. Presenteringen kan sägas förbereda mottagaren på ett obekant satsled, som nästan uteslutande är subjekt. (se Thorell 1982: 205.) Det kan således konstateras att det är det egentliga subjektet som uppbär den väsentliga nya informationen i satser med ett formellt subjekt. Nominalfrasen som presenteras i svenska satser utgör remat i satsen.

Kännetecknande för presenteringskonstruktionen i svenskan är att den presenterade satsdelen måste vara en indefinit nominalfras. Här skiljer sig svenskan t.ex. från tyskan där den presenterade nominalfrasen även kan vara definit.⁵ (Ljung & Ohlander 1972: 148.) I svenskan skall inte bara formen utan också betydelsen vara obestämd. Den nya referenten får inte tillhöra en tidigare omnämnd grupp heller. Jämför följande satser:

---

⁴ Med existentialsatser avses dels satser som enbart uttrycker tillstånd samt satser som uttrycker en handling eller ett skeende. Dessa satser har ett formellt betydelsestomt *det* på subjektets plats och en nominalfras som står i samma relation till predikatsverbet som s.k. subjekt på objektets plats. (Sundman 1980: 17-19.)

⁵ Jämför följande satser: sv. * Det kommer *svenskarna*. ty. Es kommen *die Schweden*. I den tyska satsen har ett substantiv i bestämd form som egentligt subjekt tillåtits. (Ljung & Ohlander 1972: 148.)

- (31) a. *Det brukar sitta en pappersklämma i kanten.*
 b. **Det brukar sitta en av pappersklämmorna i kanten.*

I sats (31a) utgörs det egentliga subjektet av den obestämda nominalfrasen *en pappersklämma*, som redan på grund av sin yttre obestämda form kan sägas innehålla ny information. I det här fallet är det alltså helt naturligt att använda presentering för att införa det nya i denna kontext. I det senare fallet (31b) är nominalfrasen *en av pappersklämmorna* obestämd till sin form, men betydelsen är snarare bestämd. Det egentliga subjektet hör till en grupp som redan omtalats. Därför kan frasen inte antas uttrycka något helt nytt och på grund av detta kan frasen presenteras.

Att transformationen inte tillåts vid bestämda subjekt är tämligen naturligt ur informationsstrukturell synpunkt. Om nominalfrasen står i texten i bestämd form är det rätt så klart att referenten omtalats tidigare. (Ekerot 1979: 96-97.) Jämför följande satser:

- (32) a. *Bilen* står på gården.
 b. *En bil* står på gården.
 c. *Det* står *en bil* på gården.

Mening (32a) används vanligen till att informera om var (den tidigare omnämnda) bilen befinner sig. *Bilen* utgör temadelen i denna sats. Därför finns det ingen anledning att flytta detta led åt höger. I sats (32b) uttrycks den kända informationen i satsen med nominalfrasen *gården*, dvs. avsändaren vill informera om vad det står på gården. För att satsen skall vara lättare att tolka omskrivas den helst med (32c), där det rematiska ledet *en bil* flyttats åt höger.

Presenteringskonstruktionen används i svenskan även i sådana fall, där nominalfrasens referent ingår i en grupp som är given eller känd för mottagaren. Fraser av denna typ kallas för semidefinita nominalfraser, ty de å ena sidan är bestämda till sin betydelse å andra sidan obestämda. (Sundman 1980: 142.) Jfr:

- (33) *Det finns ålämningar som behärskar finska bra.*

I denna sats (33) kan *ålämningar* inte syfta på alla ålämningar. Gruppen är känd för mottagaren, men dessa individer som behärskar finska bra, är det inte. Nominalfrasen står för ny information och bildar härmed remadelen i satsen.

I svenskt skriftspråk förekommer det dock fall, där substantivet står i bestämd form i satser med formellt subjekt. I sådana fall är det frågan om meningar som i själva verket är indefinita, vilket framgår när meningarna omskrivas. (Sundman 1980: 144-145.) Jfr:

(34) *Det uppstod den längsta tystnad i rummet.*

I den ovanstående satsen (34) finns det en nominalfras som uttrycker absolut superlativ, som anger att en egenskap finns i en mycket hög grad hos någon eller något av alla till vilka egenskapen hör (se t.ex. Andersson 1993: 36; Jörgensen & Svensson 1987: 24). Som redan framgått av den föregående satsen handlar det om någon eller något, vilket tyder på att det föreligger en indefinit betydelse i detta uttryck. Satsen kan sålunda formuleras om till följande satstyp:

(35) *Det uppstod en sällsynt lång tystnad i rummet.*

I sats (35) syftar nominalfrasen utan tvivel på en ny referent, alltså anger ny information. Remadelen är *en sällsynt lång tystnad*, som ger uttryck för det nya i satsen, som kan svara på frågan *Vad hände det i rummet?*

Den andra typen av transformation med formellt subjekt används när en infinitiv eller en sats utgör subjektet i satsen. Sådana subjekt placeras helst i slutet av satsen, de s.a.s. extrapponeras, vilket innebär att subjektet hamnar utanför det egentliga satsschemat. På subjektets normala plats står i stället det formella subjektet *det*. (Andersson 1993: 74, 125.) Thorell (1982: 205) använder termen förberedande subjekt för formellt subjekt av denna typ för att markera att det formella subjektet i sådana fall hänvisar till det efterföljande s.k. egentliga subjektet. Denna transformation kan belysas med följande exempel:

- (36) a. *Att de inte kunde ta med den här till Saudiarabien gläder mig.*
 b. *Det gläder mig att de inte kunde ta med den här till Saudiarabien.*
 c. *Att träffa en flickas föräldrar är verkligen inte min stil.*
 d. *Det är verkligen inte min stil att träffa en flickas föräldrar.*

Sådana meningar är informationsstrukturellt neutrala. Den med konjunktionen *att* inledade bisatsen kan allt efter omständigheterna vara antingen tema eller rema. I det förra fallet (36b) vill avsändaren förmodligen informera om någonting som varit glädjande. Härmed kan bisatsen snarare ses som satsens rema. Det tycks vara rimligt att avsändarens glädje är given i kontexten men orsaken till den behöver någon förklaring. På så sätt är satsleden i detta yttrande organiserade helt enligt tema-remaprintipen. Exempel (36d) kan tolkas så, att avsändaren berättar om sin inställning till att träffa en flickväs föräldrar. Meningens tema är i detta fall bisatsen *att träffa en flickas föräldrar*, vilket dock strider mot svenskans tema-remaprintip, eftersom temat här placerats sist. Det här kan bero på skribentens vilja att framhäva sin egen inställning till saken.

Om satserna saknar formellt subjekt, som i (36a) och (36c), är meningen informationsstrukturellt markerad. Med detta avses att bisatser (infinitivsatser) som inleder en mening är tematiska. Detta signaliseras med att låta den tunga infinitivfrasen stå i början av satsen trots att sådana tunga element helst placeras i slutet av satsen i svenskan. (Jfr Ekerot 1979: 98-99.)

5.2.1.5 Passivering

Passivering är en specialtyp av frivilliga transformationer. I denna konstruktionsväxling förändras också verbets form. **Passiven** innebär att det aktiva subjektet i satsen av någon anledning inte längre väljs till subjekt. I stället väljs ett objekt från den aktiva satsen till subjekt. Verbet får *s*-form som markering av denna transformation. I passiv utgörs subjektet av en beteckning för den/det som handlingen riktas mot. Passiv har på så sätt, i jämförelse med aktiva satser, ett motsatt perspektiv på verbets relation till subjektet. (Andersson 1993: 154; Thorell 1982: 133-134.)

Genom passivering kan basmeningens subjekt flyttas längre åt höger än satsschemat normalt tillåter. Vidare innebär passivering en möjlighet att flytta basmeningsobjektet långt åt vänster. (Ekerot 1979: 99-100.) Jfr:

- (37) a. En ung lärare sålde bilen.
b. Bilen *såldes* av en ung lärare.

I sats (37a) står subjektet *en ung lärare* i början av satsen. I det senare fallet (37b) har skribenten velat flytta basmeningsobjektet till början av satsen och detta har markerats med verbets *s*-form och subjektets placering långt åt höger.

En av huvudfunktioner hos passiv är att framflytta objekt till den initiala tematiska positionen, som redan ovan konstaterats. Denna framflyttning är motiverad om det aktiva subjektet är obekant. (Andersson 1993: 154.) Se följande exempel:

- (38) a. Hon *greps* av *en bottenlös skuld känsla*. (HARL, 92.)
b. Han *mördades* med *en ovass kniv*.

I exemplen (38a) och (38b) utgörs det aktiva subjektet av en nominalfras i obestämd form, vilket innebär att det inför något obekant i satsen. På detta sätt kan man få satsen att motsvara svenskans tema-remapprincip, eftersom det nya, remat, nu genom passivering placerats i slutet av satsen.

En annan motivering för användningen av passiv är att subjektet är så bekant eller självklart i den språkliga eller situationella kontexten att det inte behöver utsägas (Andersson 1993: 154). Detta belyses i det följande:

- (39) Budgeten *godkändes* i andra behandling.

I detta fall (39) är det klart att bara riksdagen godkänner budgetförslag. På grund av samtalsdeltagarnas gemensamma kunskaper kan *budgeten* sägas vara ett deiktiskt känt led. Härmed är det onödigt att sätta ut någon agent. I det här fallet skulle det inte införas någon ny information i satsen.

Som exemplen ovan visar finns det ett visst betydelsefullt samband mellan passivering och satsens informationsstruktur. Passiveringen är naturlig när basmeningens subjekt uttrycker något nytt och objektet står för gammal information. Genom passivering signaleras att basmeningsobjektet är tematiskt och subjektet rematiskt. Således tjänar passiveringen till att flytta temat och remat på sina korrekta platser i satsen. (Se Ekerot 1979: 99-101.) Jämför i det följande:

- (40) a. En konstnär äger det här huset.
 b. Det här huset *ägs* av *en konstnär*.
 c. Någon öppnade dörren i samma ögonblick.
 d. *Dörren öppnades* i samma ögonblick - -

I sats (40a) står subjektet som betecknar någon ny individ i början av satsen, vilket motstrider tema-remat-principen i svenskan. Därför har satsen passiverats i (40b), där det tematiska objektet flyttats fram till subjektets plats och det rematiska subjektet längre åt höger. Sats (40c) exemplifierar ett fall där subjektet är helt och hållet obekant. Det inför ingen ny information i satsen, men är inte tematiskt heller. För att markera att det först och främst är tal om en viss dörr har skribenten placerat objektet i början av satsen i (40d), vilket följer tema-remat-principen. I sats (40d) är *dörren* ett deiktiskt känt led, eftersom det tycks vara rimligt att satsen uttalas i ett visst hus.

Tema-remat-principen avspeglar sig ofta också i satser med transitiva verb, dvs. verb som har både subjekt och direkt objekt. I svenskan har passiveringen en viktig funktion i att tematisera objekt i sådana fall. (Karlsson 1976: 71.) Jfr:

- (41) a. Per slog Johan.
 b. Johan *slogs* av Per.

I svenskan skiljer ordföljden mellan subjekt och objekt som i (41a), vilket medför att ordföljdsändringarna måste ackompanjeras av speciella markörer om man vill framflytta objektet till den tematiska positionen i början av satsen. I sådana fall används passivering i svenskan som i sats (41b). *S*-formen hos verbet och agentordet *av* markerar objektets framflyttning.

Alla passiva subjekt i svenskan är inte tematiska. Lika väl som det aktiva subjektet i korta topikaliserade meningar kan vara rema, kan även motsvarande passiva subjekt vara det. (Se Ekerot 1979: 101.) Jämför följande satser:

- (42) a. På Berns uppträder *Tommy Nilsson*.
 b. På Berns *observeras Tommy Nilsson*.

I satserna (42a) och (42b) utgörs remadelen i båda fallen av personnamnet *Tommy Nilsson*. De båda satserna informerar om vem som uppträder på Berns för tillfället. Därför kan prepositionsfrasen *På Berns* sägas vara temat i satsen.

Att alla passiva subjekt inte är tematiska beror på att informationsstrukturella synpunkter bara är en av många samverkande förklaringar till varför vi passiverar. Ett från informationsstrukturen helt oberoende skäl till passivering är att transformationen befriar skribenten från att sätta ut ointressanta eller irrelevanta basmeningssubjekt. Genom passiveringen befriar sig författaren från tvånget att tala om vem det är som observerar Tommy Nilsson på Berns. (Se Ekerot 1979: 101-102.)

5.2.1.6 Utbrytning

Utbrytning eller **emfatisk omskrivning** är en transformation som innebär att ett led i en sats sätts ut i en överordnad sats tillsammans med det formella subjektet *det* och ett kopulaverb. Den gamla satsen formuleras till en bisats som inleds med *som* men ändå inte är någon vanlig relativsats. (Andersson 1993: 98; Jörgensen & Svensson 1987: 103.) Sådana satstyper kan ses som uppdelade satser som härledas ur en viss mening, vilket framgår av Wesséns definition av emfatisk omskrivning:

"Den innebär, att en enkel huvudsats (t.ex. Min bror äger det här huset) i emfatiskt syfte blir uppdelad på två satser, därigenom att en satsdel, som starkt skall framhållas, brytes ut och sättes in i en huvudsats med ett trycksvagt, opersonligt *det* som subjekt, varefter den återstående delen av den primära satsen tillfogas som en relativsats (Det är min bror, som äger det här huset." (Wessén 1970: 191.)

I det följande exemplifieras denna transformation, som är speciellt vanlig i ledig, vardaglig stil, framför allt i talat språk (Thorell 1982: 268).:

- (43) a. Jonas försvann i morse.
 b. *Det var i morse som Jonas försvann.*

Exempel (43a) är informationsstrukturellt neutralt. *Jonas* är temat och tidsangivelsen *i morse* är rema. I den andra satsen (43b) har författaren velat framhäva tidpunkten för Jonas försvinnande. Tidsangivelsen innehåller ny information och skall fokuseras i detta sammanhang.

Bisatsen i utbrytningskonstruktionen är presupponerad, dvs. den ger information som mottagaren redan antas känna till. Det utbrutna ledet uttrycker den nya informationen. (Ekerot 1979: 102-103.) Jämför följande satser:

- (44) a. Den här plattan är inspelad i London.
 b. *Det är i London som den här plattan är inspelad.*
 c. *Det är den här plattan som är inspelad i London.*

I den första utbrytningssatsen ovan (44b) utgår man från att plattan är inspelad någonstans och säger att det stället är London. I det här fallet är det således frasen *i London* som står för den nya informationen i satsen. Den information som bisatsen innehåller är redan känd. I den andra utbrytningssatsen (44c) vet man att någonting är inspelad i London och påstår att det är just den här plattan. Härmed utgörs remadelen i denna mening av nominalfrasen *den här plattan*.

Denna transformation sammanfaller till formen och ibland även till betydelsen med den s.k. presenteringskonstruktionen som redan diskuterats. I presenteringskonstruktionen utgörs det utbrutna ledet enbart av en indefinit nominalfras, medan detta led i en emfatisk omskrivning även kan vara något annat än en nominalfras. Ledet kan t.ex. vara ett adverb, en prepositionsfras eller t.o.m. en verbform. Frasen kan vidare vara definit eller indefinit. Den främsta skillnaden mellan utbrytning och presentering ligger dock i deras informationsstruktur. (Sundman 1980: 54-55; Thorell 1982: 268-269.) Detta framgår av de följande exemplen:

- (45) a. Det var *en tjej* som var här.
 b. Det var *tjejen* som var här.
 c. Det var *i morse* som tjejen var här.

(45a) exemplifierar en presenteringskonstruktion. Det utbrutna ledet *en tjej* bär ny information. Bisatsen är inte presupponerad utan även den innehåller ny information. Författaren presupponerar i detta fall inte att mottagaren skulle ha kännedom om att någon tjej har varit på besök. (45b) i sin tur belyser emfatisk omskrivning. I denna sats uppbärs den nya informationen av en enda konstituent *tjejen*, som står i fokus i satsen, medan resten av satsen, dvs. bisatsen är presupponerad. Den nya informationen i satsen kan ofta innebära en komplettering eller korrigerande av tidigare given information. T.ex. förutsätter sats (45c) en kontext där den tilltalade redan har informerats om eller annars känner till att någon tjej har varit på besök. Denna information kompletteras med uppgiften om när tjejen har varit på ifrågavarande stället. Satsen kan även tolkas så att mottagaren haft en felaktig uppfattning om den tidpunkt då tjejen har varit på besök och att denna felaktiga uppfattning nu korrigeras.

Denna transformationstyp skiljer sig från de övriga däri att remat i utbrytningskonstruktioner helt normalt kan vara anaforiskt känt, dvs. att remadelen i satsen kan referera till något som redan omtalats och på detta sätt aktualiserats. (Ekerot 1979: 102-103.) Utbrytning kan således användas också för fokuseringen av kända företeelser. Jämför i det följande:

- (46) a. Det var *hon* som sagt att färgen klädde henne. (HARL, 34.)
 b. Det var inte just *henne* han velat kyssa. (HARL, 36.)

I satserna (46a) och (46b) är det utbrutna ledet anaforiskt känt. Denna tolkning tycks vara rimlig, för personliga pronomen är anaforiska i och med att de betecknar en företeelse som är entydigt bestämd i talsituationen eller i den språkliga kontexten. (Jfr Jörgensen & Svensson 1987: 24-25.) Fast det utbrutna ledet i båda fallen är känt utgör det i dessa satser remat. Den förra satsen (46a) kan antas svara på frågan *Vem har sagt att färgen klär henne?* och den senare (46b) kan svara på frågan *Vem har han velat kyssa?* I båda fallen utgör relativsatsen temadelen.

5.2.2 Species som tema-rema signal

Species har för funktion att ange om den substantiviska referenten är unikt identifierbar. Specieskategorierna är obestämd och bestämd nominalfras. Species är således förknippat med bestämdhet. (Andersson 1993: 28, 63.) Termen species härstammar från Adolf Noreen (1923: 76), som grupperar begreppet i tre olika underkategorier. Han talar om definit, indefinit och generellt species. Av dessa typer har det **definita** en anaforisk betydelse, dvs. det betecknar en sak såsom förut bekant. **Indefinit species** betecknar något obekant och **generellt species** uttrycker någonting om något i största allmänhet, dvs. det har snarare en expressiv betydelse. I detta arbete är först och främst definit och indefinit species av intresse.

För att uttrycka bestämdhet i svenskan används olika typer av artiklar. Substantivet i obestämd form kan ha obestämd artikel eller stå i artikellös form i singularis och i pluralis. I bestämd form har substantivet bestämd slutartikel och i fråga om substantivfraser kan attribut + substantiv med bestämd slutartikel föregås av fristående bestämd artikel. (Andersson 1993: 63-67; Thorell 1982: 29-35.)

Svartholm (1978: 9) påpekar att de regler som styr valet av bestämd och obestämd artikel inte enbart tar fasta på om det innehåll som uttrycks är bestämt för talaren eller inte. Avgörande för valet av artikel är i stället talarens bedömning av mottagarens kännedom om innehållet. Om talaren vet att det för honom specifika innehållet inte är specifikt för mottagaren, väljer han att referera till det med en obestämd form. I motsatt fall använder han en bestämd form. I det fallet vet både talare och lyssnare vilken referent eller vilka referenter det är fråga om. När avsändaren har introducerat en referent med en obestämd form, kan han räkna med att den blivit specifik också för mottagaren och därför i fortsättningen referera till den i bestämd form.

Bestämtheten kan vara deiktisk eller anaforisk till sin karaktär. I det förra fallet hittar man referenten i talsituationen och i det senare fallet hittar man referenten i det som tidigare omtalats. (Andersson 1993: 63.) Jfr:

- (47) a. *Telefonen avstängd, tvättmaskinen trasig, specerihandlaren kommer och kräver pengar.* (HARL, 32.)
 b. Men inte trodde jag att *drömmen* skulle bli verklighet så snabbt - - (HARL, 38.)

I sats (47a) är substantiven deiktiskt kända. Satsen uttrycks i en situation där det är klart frågan om ett visst hushåll och följaktligen om vissa bestämda saker. I (47b) är *drömmen* anaforiskt känd. Drömmen har omtalats i den föregående satsen och på så sätt är referenten nu känd.

Det finns således ett tydligt samband mellan artikelbruket och satsens informationsstruktur. Dessa hör ihop med människans tankeverksamhet, såsom Brown (1973: 341) i sin undersökning beskrivit. Enligt honom finns det vissa kognitiva processer som motsvarar specifik och icke-specifik referens, alltså i detta arbete gammal och ny information. Han ser minnet som ett kortsystem där specifika referenter utgör särskilda kort. De kan skiljas från de övriga korten genom den information som är lagrad på dem, t.ex. information om alla de attribut som skiljer dem från andra referenter. En icke-specifik referens motsvaras av ett kort där information om hela klassen är lagrad. Detta kan belysas med följande exempel:

- (48) a. Victoria gjorde *en gest* - - (HARL, 32.)
 b. *Gesten*, som hon gjorde, var överdriven.

I sats (48a) står substantivet *en gest* i obestämd form och står sålunda för ny information och refererar till en icke-specifik referent. *En gest* är remat i denna sats, där temat utgörs av *Victoria*. Mottagaren hämtar informationen gällande klassen *gest* ur sitt minne och identifierar den här gestalten på grund av de attribut som kan förknippas med gestalten i detta fall. I sats (48b) har ett nytt minneskort skapats. Substantivet står i bestämd form för att markera att det står för gammal information och refererar till något specifikt. Att *gesten* omtalats redan tidigare medför en unik minnesenhet hos mottagaren, dvs. mottagaren förstår att det inte är frågan om vilken gest som helst utan det handlar om *en överdriven gest som hon har gjort*.

Informationsstrukturellt sett har svenskans artikelbruk funktionen att skilja nya och gamla referenter från varandra. Artiklarna kan signalera skillnaden ensamt eller de kan samspela med de frivilliga transformationerna. (se Karlsson 1976: 70-71.) Jfr:

- (49) a. En kvart senare svängde de in på *en liten biväg* och stannade utanför *en lantlig pub* med gula klängrosor över portalen - - (HARL, 38.)
 b. *Stället* är kvar och ser likadant ut! (HARL, 38.)
 c. Det finns *en liten bil* som kan höra till jobbet.

I sats (49a) uttrycker den obestämda formen hos nominalfraserna att det är fråga om nya referenter. Dessa delar bär på helt ny information i detta sammanhang. Sats (49b) inleds med bestämd form av substantivet *ställe*, vilket signalerar att det handlar om ett redan känt ställe, som nu utgör temat i denna sats. I båda satserna signalerar även ordföljden tema-remapricipen: gammalt uttrycks först och nytt senare. I sats (49c) har skribenten använt sig av presenteringskonstruktionen tillsammans med obestämd form för att föra in ny information i satsen.

I svenskan utgör oppositionen bestämd:obestämd form en viktig kompensation för signaleringen av informationsstruktur jämförd med språk med friare ordföljd. I följande satser markeras skillnaden mellan gammal och ny information enbart med hjälp av artiklarna:

- (50) a. *En man* flydde nerför trädgårdsgången till sin stationsvagn.
 b. *Mannen* flydde nerför trädgårdsgången till sin stationsvagn. (HARL; 32.)

Eftersom obestämd form används till att introducera nya referenter är det naturligt att uppfatta exempel (50a) så att den obestämda nominalfrasen *en man* är rematisk, trots att den inte kommer sist. I detta fall utgörs temat av *trädgårdsgången* som är deiktiskt känd. I sats (50b) signalerar både ordföljden och den bestämda formen att *mannen* är temat i satsen. I detta fall samspelar således dessa två faktorer.

Ovanstående innebär dock inte att obestämd form är lika med rema och bestämd form lika med tema, även om det finns ett samband, särskilt så att obestämda nominalfraser mycket ofta är rematiska. (Ekerot 1979: 92.) Wikström (1984: 300, 309) påpekar att rematiska subjekt har

obestämd form och betydelse. Remat kan enligt honom stå i spetsställning ifall satsen kan göras om till en presenteringskonstruktion (se ovan). Temat i sin tur får sin form och betydelse bestämd genom att remat kan läsas in implicit mellan raderna. Det gäller dock att mottagaren delar samma pragmatiska kunskap som den talande.

5.2.3 Lexikaliska medel som tema-rema-signaler

Även ordvalet kan fungera som tema-rema-signal i de flesta språken, också i svenskan. Med hjälp av ordvalet kan man uttrycka samma betydelser genom att använda s.k. konversa uttryck. (Enkvist 1975: 66.) **Konversitet** innebär att två uttryck refererar till samma företeelser men redovisar dem ur olika perspektiv. Två uttryck är alltså varandras konverser om det gäller att när den första gäller från *a* till *b* så gäller den andra från *b* till *a*. De gäller s.a.s. i varandras omvända riktning. (Allwood & Andersson 1976: 41; Jørgensen & Svensson 1987: 62.) Sådana ordpar är t.ex. verben *köpa* och *sälja*, *ge* och *ta*.

Konversitet har en informationsstrukturell funktion däri att man genom val av verb kan flytta tema- och remadelen i satsen. Satserna uttrycker samma innehåll men handlingen ses ur en annan synvinkel. (se Enkvist 1975: 66-67.) Jämför följande satser:

- (51) a. Janne *sålde* bilen till Lars.
 b. Lars *köpte* bilen av Janne.

I sats (51a) informerar man om *Janne* och talar om att han sålt någonting till Lars. Temadelen utgörs alltså av *Janne* och remadelen av *Lars*. I det andra fallet (51b) har skribenten valt att ta *Lars* som utgångspunkt för utsagan. I denna sats är tema- och remadelarna konversa jämförd med den förra satsen. På detta sätt kan skribenten bestämma ur vems synvinkel handlingen ses. I dessa meningar är subjekten kända på grund av presuppositionerna. I båda fallen är det klart att den person som subjektet betecknar har på något sätt agerat, men mottagaren vet inte objektet för handlingen. Därför uttrycker objekten i dessa fall det nya i satsen.

Användningen av konversa uttryck som markör av tematik kommer synnerligen klart till uttryck vid jämförelser. I yttranden, som inte uttrycker något absolut sakförhållande, kan satsdelarna placeras enligt tematiska principer. (Allwood & Andersson 1976: 91-92.) Jämför i det följande:

- (52) a. Janne är *äldre* än Lars.
b. Lars är *yngre* än Janne.

I de ovanstående satserna (52a) och (52b) har man genom valet av adjektiv kunnat påverka satsens informationsstruktur. Den förra satsen (52a) uttrycker något om *Janne*, medan den senare handlar först och främst om *Lars*.

Även relationen mellan ett verbs aktiva och passiva form anses ofta vara konvers. I passiva satser ses handlingen ur en annan synvinkel än i aktiva satser. Detta fenomen är dock inte längre något lexikaliskt medel.

5.3 Sammanfattning av kapitel 5

I svenskan styrs ordföljden av grammatiska och tematiska principer, av vilka den grammatiska principen är av större vikt. Detta innebär att satsleden disponeras enligt satsschemat och oberoende av informationstrukturen om dessa principer skiljer sig från varandra. I svenskan erbjuder oppositionen mellan obestämd och bestämd form hos substantiven en viktig kompensation för den tematiska principen.

I svenska meningar står den gamla informationen helst i början av satsen. Om den gamla informationen råkar hamna mot slutet av satsen kan man med hjälp av frivilliga transformationer disponera om satsleden i enighet med tema-rema-principen. Skribenten kan t.ex. utnyttja topikalisering för att flytta fram ett led som står för gammal information. Framför allt i talat språk förekommer det meningar där det första ledet i meningen dubblerats med ett pronominent ord. Det handlar om dubbla satsled, med vilka den gamla informationen framhävs. Passiveringen används i fall där den aktiva satsen inte motsvarar tema-rema-

principen. För att flytta den gamla informationen till spetsställning passiveras meningen. Svenskans artikelbruk signalerar tematiken tämligen klart. Om talaren antar att också lyssnaren vet vilken referent eller vilka referenter det är frågan om väljer han att referera till det med en bestämd form. Skribenten kan också använda sig av lexikaliska medel, dvs. konversa uttryck för att flytta det bekanta ledet till början av meningen.

Den nya informationen placeras helst i slutet av meningen. Det viktigaste medlet för införingen av ny information i svenska meningar erbjuder den obestämda formen hos substantivet. Detta artikelbruk används ofta i samband med den s.k. presenteringskonstruktionen. I sådana fall sätts ett formellt subjekt ut för att flytta det egentliga subjektet, som innehåller ny information, åt höger. Satsen kan också passiveras, vilket medför att det nya i satsen flyttas mot slutet av satsen. Även adverbialens ställning i satsen kan ändras för att rema skall komma sist i satsen. Med den s.k. emfatiska omskrivningen (utbrytning) kan den nya informationen i meningen framhävas. Denna konstruktion är det viktigaste skriftliga medlet för fokusering i svenskan.

6 INFORMATIONSSTRUKTUR I FINSKAN

6.1 Om ordföljden i finskan

Finskan är ett **SVO-språk**, vilket innebär att subjektet i normalbetonade påståendesatser står före verbet och objektet efter verbet. Finskan antas ha varit ett SOV-språk, men den långvariga kontakten med de indo-europeiska språken, framför allt med svenskan, har haft en påverkan som omvandlat ordföljden i den finska basmeningen. Finskan har en relativt fri ordföljd. Ordföljden har normalt inte någon funktion vid identifieringen av vilka konstituenten i satsen som fungerar som subjekt och objekt. Dessa konstituenten pekas ut av kasusändelserna⁶. (Karlsson 1976: 69; Vilkuna 1989: 9.) Jfr:

---

⁶ Finskan har femton kasusformer. De representerar finskans typiska syntetiska uttryckssätt där prepositionerna ersätts med ordböjningen. (Ikola 1986: 25-36.) Subjektet kan stå antingen i grundform, nominativ, eller i partitiv, som markeras med ändelsen -a.

(53) a. *Pasi löi Kallea.*
'Pasi slog Kalle.'

b. *Kallea löi Pasi.*
'Kalle slogs av Pasi.'

Sats (53a) exemplifierar finskans basmening av typ SVO. Objektet *Kalle* har markerats med kasusändelsen *-a*. I sats (53b) har objektet flyttats till satsens början men objektsmarkeringen finns kvar. Därför råder det inget tvivel på vem som har slagit vem. Den tematiska strukturen skiljer sig i de ovanstående satserna trots samma kognitiva innehåll och samma presupposition. I den förra satsen är *Pasi* tema och i den senare *Kalle*.

Det finns dock även sådana fall i finskan där skillnaden mellan subjektet och objektet inte framgår av kasusändelserna, utan funktionerna måste tolkas p.g.a. ordföljden. Sådana satstyper är tämligen sällsynta. (Hakulinen 1975: 87.) Jfr:

(54) a. *Oppilaat pettivät opettajat.*
'Eleverna lurade lärarna.'

b. *Opettajat pettivät oppilaat.*
'Lärarna lurade eleverna.'

I dessa satser står subjekten i nominativ pluralis och objekten i akkusativ pluralis. Dessa kasus sammanfaller i ytstrukturen och därför måste ordföljden beaktas när man bestämmer subjektet och objektet i dessa meningar. Båda satserna motsvarar finskans basmeningstyp och således kan det före verbet stående ledet i båda fallen antas vara subjekt.

Undantag av finskans basmeningstyp utgör satser som uttrycker existens (existentialsatser), tillstånd eller att någon upplever något. I existentialsatser står ett adverbial i början och därefter följer verbet samt subjektet. I de två sista fallen saknas subjektet helt och hållet.

Objektet kan stå i partitiv eller i akkusativ, varav det förstnämnda är vanligare. (Hakulinen & Karlsson 1979: 166-172, 181-188.)

Sådana satstyper är dock inte frekventa. (Hakulinen & Karlsson 1979: 301-302; Vilkuna 1989: 155-160.) Jfr:

- (55) a. Huoneessani on peili.
'Det finns en spegel i mitt rum.'
- b. On lämmin.
'Det är varmt.'
- c. Minua väsyttää.
'Jag känner mig trött.'

Sats (55a) är ett exempel på existentialsats, vilket framgår av det satsöppnande adverbialiet samt av objektets och subjektets omvända ordning. Denna sats visar alltså att även satser av typen OVS (objekt-verb-subjekt), eller i detta fall AVS (adverbial-verb-subjekt), är möjliga i finskan. I sats (55b) anges ett tillstånd och i den ingår inget subjekt. I det sista fallet (55c) finns det inte heller något subjekt utan en upplevare.

Verbet kan i finska påstående huvudsatser stå i alla tre platser. Den tredje typen (OSV) förekommer vid satser, där något led skall fokuseras. (Hakulinen & Karlsson 1979: 300, 310-311.) Jfr:

- (56) Talon osti mies.
'Huset köptes av en man.'

I denna sats (56) står konstituenterna i ordningen OVS. Skribenten har velat poängtera att det var en man och inte t.ex. en kvinna som köpte huset.

Den grammatiska principen att disponera satsleden enligt en av de ovannämnda satstyperna faller oftast samman med den tematiska principen. Kommer dessa principer i konflikt med varandra, flyttas satsleden efter den tematiska principen så att den gamla informationen skall stå i början och den nya i slutet av satsen. Detta är grunden till att finskans ordföljd kallas fri. (Hakulinen & Karlsson 1979: 306.) I det följande kommer jag att redogöra för hur finskan signalerar gammal och ny information i meningarna.

6.2 Tema-remaprintipen i finskan

Finskans grundläggande syntaktiska mekanism för att uttrycka satsens tematik är ordföljden. Eftersom de grammatiska funktionerna i ett syntetiskt språk som finskan uttrycks med hjälp av kasusändelserna kan ordföljden oftare användas för tematiska ändamål. Ordföljden är i det skrivna språket oftast det enda medlet för markeringen av gammal och ny information, ty användningen av betoning är utesluten. Finskan följer den universella tema-remaprintipen och visar en klar tendens att placera den kända informationen före den nya. (Hakulinen 1975: 88; Karlsson 1976: 69-71.) Detta belyses i det följande:

- (57) a. *Pihalla seisoo auto.*
 'På gården står en bil/Det står en bil på gården.'
- b. *Auto seisoo pihalla.*
 'Bilen står på gården.'

I de ovanstående satserna etableras skillnaden mellan gamla och nya referenter enbart av ordföljden. I den förra satsen (57a) utgör *auto* temat. Satsen kan svara på frågan *Vad står det på gården?*, alltså informeras det om *gården*. I (57b) informeras det däremot om en bil, dvs. i detta fall står *auto* för gammal information och utgör temat. Satsen kan svara på frågan *Var står bilen?*.

Tema-remaprintipen avspeglar sig ofta också i satser med transitiva verb, dvs. verb som har både subjekt och direkt objekt (Karlsson 1976: 71). Jfr:

- (58) a. *Lassea löi Matti.*
 'Lasse slogs av Matti.'
- b. *Talon osti Lasse.*
 'Huset köptes av Lasse.'

Sats (58a) kan besvara frågan *Vem slog Lasse?* och sats (58b) frågan *Vem köpte huset?*. Objekten *Lasse* och *talo* är då givna och tematiska. Att de första konstituenterna är objekt framgår av kasusändelserna *-a* och *-n*.

6.2.1 Frivilliga transformationer som tema-remasignaler

I finskan står även vissa frivilliga transformationer till förfogande för att signalera gammal och ny information. De viktigaste transformationerna är topikaliserings eller tematisering samt fördröjandet av subjektet. Dislokationer eller dubbla satsled används också för att signalera satsens tematik. Denna transformation uppfattas dock ofta tillhöra talspråket. Även utbrytning brukas i finskan för fokuserande ändamål, även om den inte alltid anses vara grammatiskt rätt. Vid olika transformationer står lexikaliska medel till förfogande. (Hakulinen & Karlsson 1979: 298, 306-307; Leino 1982: 9-13.)

6.2.1.1 Topikaliserings

Topikaliserings innebär att ett senare satsled flyttas till satsens början till subjektets normala plats. I finskan är basordföljden av typ SVOA (subjekt-verb-objekt-adverbial), vilket medför att det varje gång som något annat led än subjektet står i början av satsen, handlar om topikaliserings. I finska meningar är topikaliserings den viktigaste sättet att uttrycka skillnaden mellan gammal och ny information. Dessutom tjänar topikaliserings till att fokusera en viss konstituent. (se Hakulinen & Karlsson 1979: 298, 301-305.)

Objektet kan flyttas till satsens början för att uttrycka kontrast. Hakulinen (1975: 89) talar i sådana fall om ett kontrastivt tema. Ett tidigare påstående kan på detta sätt korrigeras eller objektet kan bara framhävas. Jfr:

(59) a. *Auton Juha osti.*

'Bilen köpte Juha./Det var en bil som Juha köpte.'

b. *Auton osti Juha.*

'Bilen köptes av Juha./Det var Juha som köpte bilen.'

I sats (59a) har objektet *auton* flyttats till spetsställning i kontrastivt syfte. Satsen presupponerar att Juha har köpt någonting och den kan besvara frågan *Vad köpte Juha?*. Att det var en bil som Juha köpte motstrider mottagarens tidigare påstående, vilket måste

korrigeras genom att flytta den nya informationen till satsens början. Den kontrasterande effekten förstärks genom att man placerar verbet alldeles sist. Verbets slutställning används i finskan för att ge extra emfas åt det led som inleder meningen (se Hakulinen & Karlsson 1979: 308-309).

I (59b) presupponeras det att någon har köpt en viss bil, men köparen är inte känd. Objektet har tematiserats genom framflyttning. För att det tematiska subjektet skall tydligt komma fram har det placerats sist i satsen. I detta fall handlar det inte om en kontrast, utan det tematiska ledet innehåller så pass ny information att det helst placeras alldeles sist (jfr Hakulinen 1975: 89-90).

Tematiseringen av objektet medför oftast en emfatisk effekt i satser med intransitiva verb (jämför ovan). Så är dock inte alltid fallet, utan objektet kan flyttas fram även utan något emfas. Jfr:

- (60) a. *Tonttia* ympäröi puisto.
'Tomten omges av en park.'
- b. *Polkua* reunustavat koivut.
'Stigen är kantad av björkar.'
- c. *Kaupunkia* halkoo joki.
'Staden delas av en å.'

I de ovanstående exemplen har objektet tematiserats, men det ligger inget emfatiskt syfte bakom detta utan satserna är tematiskt neutrala. Temadelen står i början av satsen och temat i slutet. I dessa fall tycks verbens lokativa innebörd vara av betydelse, ty satserna anger närmast den lokala relationen mellan subjektets och objektets referenter. Vilkuna (1989: 178-180) definierar sådana satstyper som lokativa transitiva satser (locative transitives).

Ett tematiskt objekt flyttas till spetsställning också i satser som uttrycker att någon upplever något. I satser av denna typ riktas upplevelsen mot subjektet som agerar inte aktivt. (se Vilkuna 1989: 180-181.) Detta kan belysas på följande sätt:

(61) a. *Minua* ahdistaa.

'Jag har andnöd.'

b. *Sisartani* vaivaa reuma.

'Min syster plågas av reumatism.'

I dessa satser (61a) och (61b) står subjektet för ny information och därför har objektet placerats i spetsen. Detta har ingen emfatisk funktion utan används för att organisera meningen i enighet med den tematiska principen. Att dessa satser inte tolkas emfatiskt beror förmodligen på det semantiska sambandet mellan subjekten och verben i dessa satser. De verbskeenden som uttrycks i de ovanstående satserna medför inget så överraskande att fokuseringen skulle vara nödvändig.

Genom topikalisering av verbet kan satserna få ännu flera tolkningar. Verbets framflyttning är möjlig enbart när det skall vara betonat. Denna transformation förekommer tämligen sällan i skrift och den används först och främst för att starkt kontrastera ett predikat mot ett annat. (Leino 1982: 122-124.) Jfr:

(62) a. *Osti* Juha auton.

'Visst köpte Juha en bil.'

b. *Osti* auton Juha.

'Visst köpte Juha bilen.'

I de ovanstående satserna (62a) och (62b) har verbformen *osti* topikaliserats. I båda fallen utgör *Juha* temat och *auto* remat. *Auto* står dock inte för ny information, utan verbets fokusering medför att objektet innehåller information med bakgrundskaraktär. All information i dessa satser är gammal, så det är närmast frågan om satsens sanningsvärde. Således får meningen genom verbets framflyttning en tjatande nyans.

Adverbial topikaliserar tämligen ofta i finskan. Topikaliseringen kan ske i emfatiskt syfte, då emfasen ges med hjälp av verbets placering i slutet av satsen. Om tidsadverbialet står i början av satsen utan att verbflyttningen ägt rum är det enbart fråga om en tematisk struktur. Jfr:

(63) a. *Tänä aamuna* Jussi katosi.
 'Det var i morse som Jussi försvann.'

b. *Tänä aamuna* katosi Jussi.
 'I morse försvann Jussi.'

I (63a) uttrycks kontrasten mellan det tidigare sagda och verkligheten genom att adverbialet *tänä aamuna* flyttats till spetsställning samt av verbets slutställning. Samtidigt bryts tema-remaprintipen, ty tidsangivelsen i detta sammanhang är rematisk, vilket framgår av att satsen kan besvara frågan *När försvann Jussi?* (63b) följer tema-remaprintipen. Tidsangivelsen blir temat i denna sats, eftersom subjektet *Jussi* i detta fall bär på ny information på grund av att satsen kan svara på frågan *Vem försvann i morse?*

I finskan topikaliseras såväl tematiska som rematiska led. Tematiska led flyttas till satsens början för att förenkla den tematiska strukturen. Rematiska led topikaliseras oftast i kontrastivt syfte. Man vill uttrycka oppositionen mot det tidigare sagda och för att markera detta flyttas det kontrasterande ledet till spetsen. Topikaliseringen sker således för att anpassa texten till kontexten och situationen.

6.2.1.2 Adverbialflyttning

Adverbialflyttning innebär adverbialets placering på en plats i satsen där det normalt inte brukar stå. I sådana fall har adverbialets placering för funktion att signalera vilket led som är tema och rema. (Teleman 1976: 112.) I finska meningar är adverbialens normala ställning i slutet av satsen eller åtminstone efter verbet. I vissa satstyper är dock placeringen i spetsställning helt naturlig. Detta gäller särskilt lokala adverbial i s.k. existentialsatser, som jag kommer att behandla senare vid finskans species. Vid andra adverbial medför spetsställning en framhävande effekt, vilket redan konstaterats ovan vid topikaliseringen. (Hakulinen & Karlsson 1979: 218-221, 298.)

Adverbialflyttningen signalerar i finskan huruvida objektet står för gammal eller ny information. I fall objektet bär på ny information placeras det efter adverbialet, medan ett känt objekt helst står före adverbialet. (Vilkuna 1989: 65-67.) Jämför satserna nedan:

(64) a. Pekka oli ostanut *Saksassa* auton.
'Pekka hade köpt en bil i Tyskland.'

b. Pekka oli ostanut auton *Saksassa*.
'Pekka hade köpt bilen i Tyskland.'

I exempel (64a) har adverbialet *Saksassa* flyttats till en plats mellan verbet och objektet. På detta sätt signaleras att objektet uttrycker något nytt och utgör remat i satsen. Satsen kan stå som svaret på frågan *Vad köpte Pekka i Tyskland?* I den andra satsen (64b) står adverbialet på sin vanliga plats i slutet av meningen och samtidigt efter objektet. På detta sätt anges att objektet refererar till en känd företeelse. Eftersom satsen kan besvara frågan *Var köpte Pekka bilen?* utgör adverbialet remat i denna sats.

Den vanligaste typen av adverbialflyttning sker då ett lokalt adverbial placeras i satsens början. Denna transformation gör sig gällande i finskans existentialsatser, där adverbialets flyttning till satsens början signalerar introduktion av nya referenter i en sats. Denna transformation behandlas närmare vid finskans species. (Karlsson 1976: 69-70; Vilkuna 1989: 155-156.)

6.2.1.3 Dubbel satsdel

Dubbel satsdel eller **dislokation** (se 5.2.1.3) används i finskan för att dubblera det initiala ledet i en sats. Denna dubblering sker genom ett pronominellt ord. Resultatet är att ett satsled blir dubbelt representerat i en sats. Det dubblerade ledet bör vara tematiskt, alltså det skall antingen vara deiktiskt känt eller referera till en bekant företeelse som skall aktualiseras. (Ekerot 1979: 94; Enkvist 1975: 64-65.)

I finskan är både vänster- och högerdislokationer tillåtna. Dessa transformationer är synnerligen talspråkliga och förekommer sällsynt i skriften. (Enkvist 1975: 64-65; Hakulinen & Karlsson 1979: 64.) Detta belyses i det följande:

(65) a. Janina Frostell *se* on kaunis nainen.
'Janina Frostell, hon är en vacker kvinna.'

b. *Se* on kaunis nainen, Janina Frostell.
'Hon är en vacker kvinna, Janina Frostell.'

(65a) exemplifierar en vänsterdislokation, där temat *Janina Frostell* dubblerats med pronomenet *se*. Skribenten har på detta sätt framhävt temat. I exempel (65b) är det frågan om högerdislokation. Satsen börjar med den pronomina delen *se*, som har för funktion att aktualisera temat *Janina Frostell*, som står först i början av satsen. Utan dubbleringen skulle tema-rem-principen brytas i denna sats, eftersom remat *kaunis nainen* föregår det egentliga temat.

Denna transformation används enbart vid kända referenter. (jfr Teleman 1976) Detta kan belysas med följande exempel:

(66) a. **Hevosia, ne* ovat nopeita.
'*Hästar, de är snabba.'

b. *Hevoset, ne* ovat nopeita.
'Hästarna, de är snabba.'

I sats (66a) har en nominalfras med obestämd referent dubblerats, vilket leder till en felaktig konstruktion. I (66b) refererar det dubblerade ledet till en viss grupp i sin helhet, vilket möjliggör dubbleringen. Referenten är i detta fall bekant för mottagaren och skall aktualiseras i detta sammanhang.

6.2.1.4 Utbrytning

Utbrytning är ett universalt fenomen som har för uppgift att anpassa informationsstrukturen till syntaxen på så sätt att den viktigaste och nyaste information poängteras. Konstruktionen är inte typisk för finskan utan den har antagligen kommit till finskan genom svenskans påverkan. I finskan kommer utbrytningen till uttryck i tre olika former, vilka alla är synnerligen sällsynta i skriftspråket. (Leino 1982: 192-194, 210-211.)

Den första utbrytningstypen i finskan är konstruktionen av typ *se on x joka 'det är x som'* (Leino 1982: 19-22). Denna typ exemplifieras i det följande:

(67) a. *Se oli Jussi, joka osti auton.*
'Det var Jussi som köpte bilen.'

b. *Se oli Erkki, joka halusi lähteä.*
'Det var Erkki som ville sticka.'

I dessa satser (67a) och (67b) har man velat fokusera subjektet i satsen. Skribenten vill poängtera att det är just denna information som är rätt, inte någon annan. Det fokuserade ledet är rematiskt i båda fallen, eftersom det kan efterfrågas. Denna typ av utbrytning underlättar tolkningsprocessen p.g.a. att det pronomiella ordet satts ut i början av satsen. På detta sätt har man samtidigt kunnat fokusera remat som det flyttats åt höger.

Den andra utbrytningstypen som används i finskan är av typ *x on se joka 'x är den/det som'*. Denna transformation används för att framhäva en viss referent. (Leino 1982: 23.) Jfr:

(68) a. *Jussi oli se, joka osti auton.*
'Jussi var den som köpte en bil/bilen.'

b. *Erkki oli se, joka halusi lähteä.*
'Erkki var den som ville sticka.'

I dessa satser har utbrytningen en annorlunda funktion än i de tidigare exemplen. I dessa satser uttrycker subjekten *Jussi* och *Erkki* en referent som pekas ut i en viss grupp. Det förra exemplet (68a) kan besvara frågan *Vem av dem var Jussi?*, vilket medför att remat i denna

utsaga utgörs av *se, joka osti auton*. Detta beror på hela kontexten. I den andra satsen (68b) är remadelen *se, joka halusi lähteä*, ty meningens kan svara på frågan *Vem av dem var Erkki?*

Vid denna utbrytningstyp kan verbets placering i bisatsen vara avgörande vid tolkningen av satsens tematiska struktur. Om verbet står sist i satsen är det frågan om en emfatisk konstruktion och inte bara om ett utpekande. Jämför följande satser med de ovanstående exemplen:

(69) a. *Jussi oli se, joka auton osti.*
'Jussi var den som köpte bilen.'

b. *Erkki oli se, joka lähteä halusi.*
'Erkki var den som ville sticka.'

I satserna (69a) och (69b) har man velat framhäva det tematiska ledet. I det första fallet (69a) är remadelen *Jussi*. Mottagaren är medveten om att någon har köpt en viss bil, vilket medför att temat i denna mening utgörs av bilinköpet. I (69b) står *Erkki* för den nya informationen. Att dessa konstituenten står i fokus i dessa satser beror på verbets placering i slutet av meningen.

Det tredje sättet att använda utbrytning i finskan förekommer i form *x se on joka 'det är x som'*. Den här typen är den mest emfatiska av alla utbrytningskonstruktioner. (Leino 1982: 24-26.). Detta kan belysas med följande meningar:

(70) a. *Jussi se oli, joka auton osti.*
'Det var Jussi som köpte bilen.'

b. *Erkki se oli, joka lähteä halusi.*
'Det var Erkki som ville sticka.'

I exemplen (70a) och (70b) har de tematiska subjekten starkt fokuserats med hjälp av utbrytning samt verbets placering i slutet. Utbrytningen ger meningarna en tjtatande nyans.

6.2.2 Species som tema-remasignal

Som bekant saknar finskan en formell ytkategori, motsvarande svenskans artikelsystem, som markerar distinktionen bestämd vs obestämd referent. Detta innebär dock inte att distinktionen anses irrelevant eller att finskan i detta avseende har inskränkta möjligheter att ange denna skillnad. Finskan erbjuder andra morfologiska, syntaktiska och lexikala medel för detta ändamål. (Holman 1975: 282, 285-286.) Enligt Chesterman (1977: 112) kan t.ex. följande medel användas för att uttrycka bestämdheten i finskan: val av kasus (nominativ/partitiv, nominativ/ackusativ), ordföljd samt pronomen som determinerare. Det finns även andra möjligheter men de ovannämnda sätten är av speciellt intresse.

Siro (1957: 189-190) skiljer två olika typer av species från varandra. Han talar om kvantitativt och notivt species. **Kvantitativt species** betecknar en bestämd eller obestämd mängd, medan **notivt species** åsyftar en bekant eller obekant referent. Dessa begrepp belyses i det följande:

- (71) a. *Auto on kadulla.*
'Bilen står på gatan.'
- b. *Kadulla on autoja.*
'Det finns bilar på gatan.'

I (71a) är subjektet kvantitativt bestämt dvs. det är frågan om en viss mängd bilar. *Auto* är samtidigt notivt känt, ty satsen kan besvara frågan *Var är bilen?*, varav framgår att alla i samtalssituationen känner till denna bil. I (71b) är *autoja* kvantitativt obestämt, eftersom subjektet kan sägas avse en obestämd mängd bilar. Subjektet är också notivt sett okänt, ty satsen kan stå som svar på frågan *Vad finns det på gatan?*

I denna studie är notivt species av intresse, ty det är fast kopplat till finskans tematik, som ovan framgått. Chesterman (1977: 116) skiljer mellan covert och overt uttryck av notivt species. Med **covert** avser han fall då en nominalfras på grund av sin betydelse har definit species. Detta exemplifieras i det följande:

- (72) a. *Huoneessa oli Lasse.*
'I rummet var Lasse.'
- b. *Aurinko paistaa.*
'Solen skiner.'
- c. *Tuolla tulee sisareni.*
'Där kommer min syster.'
- d. *Tuolla tulee Lassen veli.*
'Där kommer Lasses bror.'

I de ovanstående exemplen är subjekten definitiva på grund av sin betydelse. I (72a) utgörs subjektet av ett egennamn, som alltid är definit. I (72b) är subjektet kontext- eller talsituationsbundet och därför definit. I (72c) anges bestämdheten av det possessiva suffixet hos substantivet och i (72c) av en bestämning som står i genitiv.

Overta uttrycksmöjligheter för notivt species är ordföljd och funktionsord. Definit notivt species kan i finskan uttryckas med funktionsorden *se* 'den' och *ne* 'de'. Indefinit notivt species kan uttryckas t.ex. med *joku*, *yksi* 'någon'. Placeringen av tema och rema i satsen anger bestämdheten genom ordföljd. (Chesterman 1977: 116-117.) Jfr:

- (73) a. *Tyttö oli näyttämöllä.*
'Flickan var på scenen.'
- b. *Joku tyttö oli näyttämöllä.*
'Någon flicka var på scenen.'
- c. *Näyttämöllä oli se tyttö.*
'På scenen var den flickan.'
- d. *Joku Lasse kysyi sinua.*
'Någon Lasse frågade efter dig.'

I (73a) anger ordföljden att subjektet är definit. Denna mening kan svara på frågan *Var var flickan?*, varav framgår att refenten är definit. I (73b) vinner funktionsordet över tematisk bestämdhet. Det utsatta funktionsordet förorsakar att nominalfrasen *tyttö* i detta sammanhang är indefinit även om det står satsinitialt. (73c) exemplifierar ett fall där en definit nominalfras intagit tematisk position. Frasen utgör i denna mening remat, även om den är definit, eftersom

satsen närmast besvarar frågan *Vem var på scenen?*. Av (73d) framgår att funktionsordet inte bara vinner över tematisk bestämdhet utan också covert bestämdhet. Även om subjektet i denna mening är ett egennamn, får det en indefinit tolkning p.g.a. det utsatta funktionsordet. I de tre sistnämnda fallen är alltså även lexikaliska medel viktiga vid signaleringen av bestämdhet. Chesterman (1977: 116-117) föreslår att bestämdheten vid notivt species kan avgöras på grund av en hierarki där funktionsorden kommer först, sedan kommer situationsbundenheten och till sist ordföljden.

Det finns tre satstyper där ordföljden klarast verkar skilja mellan definit och indefinit, vilket också avgör vilket led som är tema resp. rema i satsen. Ordföljden har en avgörande funktion i synnerhet i existentiella satser, passivsätser samt satser, där adverbialet flyttats från satsens slut framför objektet (jfr 6.2.1.2) (Holman 1975: 285; Karlsson 1976: 70-71.)

I existentialsatser står temat och samtidigt det bestämda ledet i satsens början, medan remat och det obestämda placeras i slutet (Itkonen 1980: 30-31). I följande satser sammanfaller således tematiken och species.

- (74) a. *Kirja on pöydällä.*
'Boken ligger på bordet.'
- b. *Pöydällä on kirja.*
'Det ligger en bok på bordet.'

Enbart ordföljden bestämmer temat och remat i dessa satser. På grund av tema-remapricipen kan det konstateras att subjektet *kirja* i (74a) är känt och sålunda temat. (74b) exemplifierar finskans presenteringskonstruktion, som består av *ett adverbial + verb + nominalfras*. I denna konstruktion utgör nominalfrasen alltid remat och står för ny information. Detta kommer tydligt fram, eftersom meningen kan besvara frågan *Vad finns det på bordet?*

Ordföljden avgör temat och remat även i s.k. normalsatser⁷. Så är fallet i satser som uttrycker passiv i finskan. (se Vilkuna 1989: 161-164.) Jfr:

(75) a. *Seinälle ripustettiin taulu.*
'En tavla hängdes på väggen.'

b. *Taulu ripustettiin seinälle.*
'Tavlan hängdes på väggen.'

I satserna ovan anges species samt tematiken genom det aktiva objektets placering i den passiva satsen. I (75a) står objektet i slutet av satsen, vilket signalerar att det handlar om en obestämd och ny referent. Satsen kan besvara frågan *Vad hängdes på väggen?*. Av frågan framgår att allt annat än objektet är känt i satsen. I (75b) har objektet intagit den initiala positionen, vilket tyder på att det är frågan om en viss för mottagaren känd referent.

Objektets placering kan vara en avgörande faktor vid bestämningen av tematik och bestämdhet även vid aktiva normalsatser. En satsfinal nominalfras tolkas som obestämd också i sådana fall. (se Vilkuna 1989: 72-75.) Jämför nedan:

(76) a. *Isä ripusti seinälle taulun.*
'Pappa hängde en tavla på väggen.'

b. *Isä ripusti taulun seinälle.*
'Pappa hängde tavlan på väggen.'

I dessa satser bestäms species och tematik p.g.a. objektets placering. I den förra meningen (76a) är objektet obestämt samt rematiskt, ty det står sist i satsen. I det andra fallet (76b) utgör objektet en del temat och är känt, vilket signaleras med positionen före det lokala adverbialet.

---

⁷ Med normalsatser avses andra satstyper än existentialsatser. Normalsatserna saknar existentialsatsernas särdrag: omvänd ordföljd, lokalt adverbial i början samt predikatet i tredje person singularis. Subjektet är inte presupponerat i existentialsatser, vilket oftast är fall i normalsatser. (se Hakulinen & Karlsson 1979: 95-96.)

6.2.3 Lexikaliska medel som tema-remat-signaler

Lexikaliska medel används i finskan för att signalera tematik. Detta sker genom s.k. konversa uttryck, med vilka avses uttryck som refererar till samma företeelser, men som ses ur olika synvinklar. Uttryck av denna typ är möjliga i alla ordklasser med används i tematiskt syfte främst hos verb. (se närmare 5.2.3 i denna arbete samt Enkvist 1975: 66-67.) I det följande ges några exempel på hur man genom val av verb kan ändra på temat och remat i satsen:

(77) a. *Juha osti auton Kallelta.*
'Juha köpte bilen av Kalle.'

b. *Kalle myi auton Juhalle.*
'Kalle sålde bilen till Juha.'

De ovanstående satserna uttrycker samma sakförhållande, alltså att ägaren av en viss bil har bytts. I (77a) informeras det om *Juha* och berättar att han köpt en bil. Det är dock oklart av vem han har köpt bilen. Därför utgör *Juha* temat och *Kalle* remat i denna sats. I (77b) är situationen det motsatta: Kalle är *temat* och Juha *remat*.

Det är också möjligt att använda konversa uttryck för att ange t.ex. lokala relationer mellan vissa referenter (se Enkvist 1975: 66). Jämför följande satser:

(78) a. *Vihko oli kirjan päällä.*
'Häftet var på boken.'

b. *Kirja oli vihkon alla.*
'Boken var under häftet.'

I dessa exemplen har man valt utgångspunkten för utsagan genom att välja ett visst lokalt uttryck. I det första fallet (78a) har skribenten valt subjektet *vihko* till temat och för att möjliggöra detta använt sig av postpositionen *päällä*. I det senare fallet (78b) har skribenten valt att informera om en bok, vilket blivit möjligt att ange bokens läge i förhållande till häftet genom postpositionen *alla*.

6.3 Sammanfattning av kapitel 6

Ordföljden är inte speciellt viktig i finskan som ett medel att markera satsens subjekt och objekt. Däremot är ordföljden finskans grundläggande mekanism för att uttrycka satsens informationsstruktur. I finskan skjuts det nya i satsen, dvs. remat åt höger, vilket visar att finskan följer den universella tema-remap-rincipen. Om den finska ordföljden kommer i konflikt med den tematiska principen används frivilliga transformationer för att flytta temat och remat på sina platser.

För att temat skall stå i början av satsen används topikalisering, vilket innebär att t.ex. objekt som bär på gammal information flyttas till satsens början. Även adverbial kan flyttas i finskan i tematiskt syfte: adverbialet flyttas närmare satsens början för att markera objektets obestämdhet. Kända led kan markeras med hjälp av dubbla satsled, vilka medför att temat i satsen får mera emfas. För introduktion av nya referenter använder finskan ofta omvänd ordföljd. Ordföljden är distinktiv även vid species: den etablerar skillnaden mellan givna och nya konstituenten. Den givna referenten (subjektet eller objektet) står alltid så nära till satsens början som möjligt, medan den nya står alldeles mot slutet.

I finskan används ordföljden också för fokusering, som mekanism för att speciellt framhäva vissa konstituenten. Objekt och verb fokuseras i finskan genom att flytta de fram till satsens början. Subjektet däremot framhävs genom att flytta verbet till slutet av satsen. Subjekt kan också fokuseras med emfatiska konstruktioner, vilka anses dock vara tämligen talspråkliga i finskan.

7 JÄMFÖRELSEN MELLAN SVENSKAN OCH FINSKAN

I det följande kommer jag att jämföra svenskans och finskans sätt att signalera en menings informationsstruktur. Jag försöker fastställa likheter och skillnader i språkens sätt att ange distinktionen mellan gammal och ny information i en mening. Dessutom har jag för syfte att klarlägga sätt att fokusera olika satsdelar i de båda språken. I jämförelsen utgår jag från sätten att signalera tematik i svenskan.

7.1 Uttryckssätt för gammal information

7.1.1 Direkt ordföljd

Både svenskan och finskan tillhör SVO-språken. Svenskans ordföljd följer ändå ett visst schema, som saknas i finskan. I svenskan är ordföljden distinktiv vid identifieringen av satsdelar, medan de viktigaste delarna subjekt och objekt i finskan markeras med kasusändelserna.

- (1) a. Jonas slog *Pelle*.
 b. Jonas löi *Pelleä*.
 c. *Pelle* slogs av Jonas.
 d. *Pelleä* löi Jonas.

I (1a) är ordföljden den enda faktor som bestämmer vilket led som är subjekt respektive objekt. I den finska satsen (1b) markeras denna skillnad med hjälp av kasusändelsen *-ä*. Om man vill ändra på utgångspunkten i den svenska satsen måste man vidta en passivkonstruktion (1c), medan samma effekt nås i finskan genom omvänd ordföljd (1d). Dessa exempel visar att den finska ordföljden inte är så viktig ur grammatisk synpunkt som ur tematisk. I dessa satser kommer också fram hur den information som antas vara känd för mottagaren inleder satsen. I satserna (1a) och (1b) är subjektet känt, medan fallet är det motsatta i de två senare satserna.

Båda språken följer också den universella tema-remaprintipen, dvs. att gamla referenter gärna ges i början av satsen, medan ny information helst står i slutet. Denna tendens kommer tydligt fram i satser med direkt ordföljd i dessa språk. Jfr:

- (2) a. *Kafeterian* ligger på femte våningen.
 b. *Kahvila* on viidennessä kerroksessa.
 c. På femte våningen ligger *kafeterian*.
 d. Viidennessä kerroksessa on *kahvila*.

I dessa exempel kommer fram hur svenskan och finskan försöker placera det gamla i satsens början och det nya i slutet. Satserna (2a) och (2b) informerar om en kafeteria, alltså om en

viss känd kafeteria. I (2c) och (2d) har nominalfrasen som refererar till kafeterian placerats sist i satsen, vilket signalerar att denna fras bär på ny information. Gammal information står i början av satsen. Skillnaden mellan svenskan och finskan ligger däri, att den kända referenten anges inte enbart genom ordföljd i svenskan, utan också den bestämda slutartikeln signalerar bestämdhet.

Ordföljden är tematiskt speciellt viktig i s.k. existentialsatser (se 5.2.1.4). I dessa satser uttrycker verbet att subjektet på något sätt existerar. Ordföljdens funktion är i dessa satser att ange om referenten är känd eller inte. Jfr:

- (3) a. *Boken* står på hyllan.
- b. *Kirja* on hyllyllä.
- c. *Pojken* leker på gården.
- d. *Poika* leikkii pihalla.

I dessa satser är den första nominalfrasen i satsen klart känd. Nominalfrasen uttrycker en referent vars läge kan efterfrågas, varav framgår att den tilltalade redan har kännedom om referentens existens. I finska existentialsatser har ordföljden en distinktiv funktion vad tematik beträffar, ty de finska satserna inte visar någon annan markör för informationsstruktur. I svenskan däremot anges oppositionen känd vs ny referent dels genom ordföljden och dels genom artikelbruket.

7.1.2 Topikalisering

Topikalisering används både i svenskan och finskan för att framflytta ett led som bär på gammal information. I sådana fall sker framflyttningen för att binda samman successiva satser. Det topikaliserade ledet har då omtalats i den föregående meningen och utgör basis för den efterföljande utsagan. Jfr:

- (4) a. Vi var i Turkiet i höstas. *Där* var det hemskt varmt.
 b. Olimme Turkissa viime syksynä. *Siellä* oli todella kuuma.
 c. Partierna nådde ett avtal. *Skattelättnader* får varken studeranden eller pensionärer.
 d. Puolueet päätyivät sopimukseen. *Verohelpotuksia* eivät saa opiskelijat eivätkä eläkeläiset.

I de förra exemplen (4a) och (4b) har platsadverbialiet topikaliserats. Platsen har aktualiserats i den föregående meningen, så det är logiskt att flytta adverbialiet fram till temat. I (4c) och (4b) har objektet framflyttats, ty det inte innehåller något nytt. Kännedom om sambandet mellan ett visst *avtal* och *skattelättnader* tillhör samtalsdeltagarnas diskursuniversum dvs. deltagarna är medvetna om att partierna förhandlat om skatteärenden. Därför är det vettigt att välja *skattelättnaderna* till utgångspunkt för utsagan. Dessa framflyttningar sker på samma sätt i de båda kontrasterade språken.

7.1.3 Dubbel satsdel

Dubbla satsled används för att tydligt markera satsens tema. Den företeelse som det dubblerade ledet refererar till bör vara klart bekant för mottagaren. (se närmare 5.2.1.3.) I svenskan och finskan förekommer såväl vänster- som högerdislokationer. Med vänsterdislokationer signaleras att den nya information kommer först senare i satsen. Jfr:

- (5) a. Janina Frostell, *hon* är en vacker kvinna.
 b. Janina Frostell *se* on kaunis nainen.
 c. Pengarna, *de* blev stulna.
 d. Rahat *ne* varastettiin.

De ovanstående exemplen visar hur vänsterdislokationen sker på samma sätt både i svenskan och finskan. Temat i satsen sätts i början av satsen och ett pronominent ord placeras efter temat för att förtydliga vad som är temat i satsen. Det som följer det dubblerade ledet bär på ny information i satsen. Svenskan och finskan skiljer sig från varandra däri, att finskan inte använder personliga pronomen som dubblerade element, även om temat utgörs av ett led som refererar till en person. I (5a) står det personliga pronomenet *hon* som dubblerade element, medan finskan använder i (5b) ett demonstrativt pronomen. Detta hänger förmodligen samman

med att vänsterdislokation är mycket sällsynt i finskan och förekommer dessutom nästan enbart i talspråket, där demonstrativa pronomen *se* och *ne* frekvent används i stället för personliga pronomen *hän* och *he*. Jämför även nedan:

- (6) a. Grannens barn, *de* är vilda.
 b. Naapurin lapset *ne* ovat villedä.

Dislokationen tycks ha en mera fokuserande effekt i finskan än i svenskan. Det utsatta dubbla satsledet *de* i (6a) medför inte någon större framhävnings för temat, utan fokuseringen kan först och främst ske genom betoning. Denna sats kan närmast besvara frågan *Hurdana är grannens barn?*, så den har inte för funktion att kontrastera det initiala ledet med något utan bara ge mera information om det. I den finska satsen (6b) får temat *naapurin lapset* ett starkt emfas p.g.a. det utsatta demonstrativa pronomenet *ne*. I detta fall är betoningen inte så avgörande i finskan som i svenskan. Jämför också följande satser:

- (7) a. Min mamma, *hon* tycker om att sticka.
 b. Äitini *se* pitää neulomisesta.
 c. Drogerna, *de* är farliga.
 d. Huumeet *ne* ovat vaarallisia.
 e. Studeranden, *de* är fattiga.
 f. Opiskelijat *ne* köyhiä ovat.

De svenska satserna ovan är informationsstrukturellt neutrala jämförda med de finska motsvarigheterna, ty de informerar huvudsakligen om temat i satsen, medan de finska satserna inte bara informerar om temat utan också tar ställning till satsens kognitiva innehåll genom att tillägga en emfatisk effekt på temat.

Högerdislokation förekommer i båda språken och den är den frekventaste typen av dislokationer i det finska talspråket. Dess funktion är att flytta tema och rema på sina korrekta platser i satsen. Utan dubbling av temat skulle remat stå vänster om temat, vilket i dessa satstyper inte är meningsfullt. Jfr:

- (8) a. *Hon* har mycket makt, Sirkka Hämmäläinen.
 b. *Hänellä* on paljon valtaa, Sirkka Hämmäläisellä.
 c. *Hon* gillar att sticka, min mamma.

d. *Hän* pitää neulomisesta, minun äitini.

Svenskan och finskan brukar högerdislokation på samma sätt. Det pronominella ledet i början av satsen aktualiserar ett tema, som inte omtalats just i det sammanhanget där meningen yttras.

Dubbel satsdel används synnerligen ofta då temat utgörs av en bisats eller av en väldigt lång satsdel. I sådana fall markerar det dubbla ledet gränsen mellan tema och rema. Jfr:

- (9) a. Om jag är sjuk i morgon *så* kommer jag inte.
 b. Jos olen huomenna kipeä *niin* en tule.
 c. På ett sådant sätt *så* kan du lära dig nya språk.
 d. Sillä tavoin *niin* voit oppia uusia kieliä.

Bisatser och långa satsdelar dubbleras enligt samma principer i svenskan och finskan. Efter bisatser eller långa satsdelar som utgör temat i satsen skjuts i talspråket ofta *så* i svenskan och *niin* i finskan. Med dessa småord signalerar avsändaren att den nya informationen kommer först senare i satsen.

7.1.4 Passivering

Genom passivering flyttas ett objekt som uttrycker gammal information till satsens början. Samtidigt placeras det nya mot satsens slut. Passivering som sådan används i svenskan, men i finskan saknas denna transformation och man använder sig av andra uttrycksmedel för att kompensera detta, dvs. ordföljd och olika verbformer. Jämför följande satser:

- (10) a. Huset *köptes* av ett gammalt par.
 b. *Talon* osti vanha pariskunta.
 c. Programmet *inleddes* med en interjvu.
 d. *Ohjelman* aloitti haastattelu.
 e. Tavlan *målades* av en fransk kvinna.
 f. *Taulun* maalasi ranskalainen nainen.

I de svenska satserna (10a) (10c) och (10e) har det bekanta ledet flyttats till satsens början. Verbet har fått ändelsen *-s*, varav i detta sammanhang framgår att det satsinitiala ledet uttrycker objektet för en viss handling. Denna transformation har ägt rum för att det aktiva subjektet är obekant och skall således helst stå i slutet av satsen. I finskan behövs inga speciella markörer för tematik i sådana här fall, ty objektet markerats med kasusändelsen *-n*. Därför kan dessa konstruktioner i finskan närmast ses som topikaliseringar, för ingen annan konstruktionsväxling har använts. Svenska satser där agenten utsatts tycks motsvaras av satser med omvänd ordföljd i finskan.

Det finns dock passiva satstyper i svenskan, vilka i finskan måste återges med hjälp av speciella verbformer. Så är fallet vid satser, där subjektet är så bekant eller självklart i den språkliga- eller situationella kontexten att det inte behöver utsättas. Finskan använder i dessa fall en verbform, som förses med en personändelse *-n* (se Hakulinen & Karlsson 1979: 254-256). Jämför följande satser:

- (11) a. Budgeten *godkändes* i andra behandling.
 b. Budjetti *hyväksyttiin* toisessa käsittelyssä.
 c. Sauli Niinistö *valdes* till ordförande.
 d. Sauli Niinistö *valittiin* puheenjohtajaksi.

I de båda svenska satserna har det deiktiskt kända ledet i satsen flyttats till satsens början och verbet här fått ändelsen *-s*. Samma tematik återges i finskan genom att använda den speciella verbformen med ändelsen *-n*. Denna konstruktion har använts eftersom objektet i dessa finska satser inte har markerats med kasusändelsen, ty subjektet saknas i dessa satser. Jämför vidare följande satser:

- (12) a. Budgeten *godkändes* av riksdagen i andra behandling.
 b. Budjetin *hyväksyi eduskunta* toisessa käsittelyssä.
 c. Sauli Niinistö *valdes* till ordförande av partistämman.
 d. Sauli Niinistön *valitsi* puheenjohtajaksi *puoluekokous*.

De svenska satserna (12a) och (12c) visar att man i svenskan kan antingen sätta ut det självklara subjektet i en passivsats eller man kan utelämna det. Informationsstrukturen blir inte förändrad. I finskan däremot får satserna en annan tolkning i fall man sätter ut ett

självklart subjekt och använder sig av samma tematiska struktur. I (12b) blir det rematiska subjektet *eduskunta* framhävt när det sätts ut. Satsen kan närmast besvara frågan *Vem godkände budgeten?*, vilken är en tämligen onödig fråga, ty subjektet tycks vara självklart i den situationella kontexten där meningen yttras. (12d) exemplifierar ett dylikt fall. Denna sats kan besvara frågan *Vem valde Sauli Niinistö till ordförande?*. I (12d) blir subjektet således inte så kraftigt framhävt, eftersom det står på remats normala slutställning.

I svenskans passiva satser anges objektets bestämdhet med hjälp av artiklarna, medan detta i finskan kompenseras med ordföljdsändringar. Jämför följande svenska och finska satser:

- (13) a. *En tavla* hängdes på väggen.
 b. *Seinäälle* ripustettiin *taulu*.
 c. *Tavlan* hängdes på väggen.
 d. *Taulu* ripustettiin *seinälle*.

Av satserna ovan framgår hur svenskans artikelbruk återges i finskan. Objekt som betecknar någon ny företeelse i textsammanhanget förses med en obestämd form i svenskan och med slutställning i finskan. Kända referenter i sin tur placeras i satsens början i finskan och står i bestämd form i svenskan. Detta visar hur finskan ännu striktare än svenskan följer tema-rem-principen.

7.1.5 Species

Species anger om den substantiviska referenten är unikt identifierbar. Det som mottagaren antas känna till har definit species. För att uttrycka bestämdhet använder man i svenskan bestämd slutartikel samt i fråga om substantivfraser en fristående bestämd artikel framför hela frasen. I finskan saknas motsvarande ytkategori för bestämdhet och detta kompenseras först och främst med syntaktiska samt lexikala medel. Jfr:

- (14) a. *Mannen* försvann i mörkret.
 b. *Mies* katosi pimeään.
 c. I mörkret försvann *mannen*.
 d. Pimeään katosi *mies*.

I de svenska exemplen ovan har bestämdheten uttryckts med hjälp av en bestämd slutartikel hos substantivet. I finskan anges bestämdheten vid dessa fall enbart genom ordföljden. I (14b) är substantivet känt, ty det står på den initiala ställningen och satsen kan sägas besvara frågan *Var försvann mannen?* Av frågan framgår att mannens existens är känd. I den senare meningen är fallet det motsatta: substantivet *mies* har flyttats till satsens slut, vilket medför att ordet refererar till en helt ny företeelse. I finskan kan man således inte flytta substantiv från sina platser, utan att ändra på den tematiska strukturen. Översättningsekvivalenten för den svenska satsen (14c) borde då helst vara *Pimeään mies katosi*.

Finskans ordföljd har dels samma funktion som svenskans artikel, vilket redan framgått ovan. Detta kommer speciellt tydligt fram i existentialsatser, där ordföljden är distinktiv gällande tematik i finska satser:

- (15) a. *Boken* ligger på bordet.
 b. *Kirja* on pöydällä.
 c. På bordet ligger *boken*.
 d. Pöydällä on *kirja*.

I de svenska satserna kan substantivet flyttas till slutet av satsen utan att informationsstrukturen blir förändrad. I de båda svenska satserna utgörs temat av *boken*, vars bestämdhet angivits med den bestämda formen. Båda satserna kan besvara frågan *Var ligger boken?*, och den enda skillnaden mellan satserna ligger i fokuseringen. I det senare fallet (15c) har skribenten velat korrigera ett tidigare påstående genom att flytta platsadverbialt till satsens början. I (15c) står således remat före temat, vilket inte är normalfall i svenskan.

I finskan blir den tematiska strukturen helt förändrad om substantivet placeras på ett annat ställe. I (15b) anger den initiala positionen att det är frågan om en känd företeelse, men i det senare fallet (15d) är referenten obekant. I det förra exemplet kan referentens läge vara efterfrågat, medan detta läge är känt i det senare fallet, men referenten är det inte.

Svenskans artikelbruk är avgörande även då man skall ange objektets bestämdhet. I finskan återges oppositionen bestämt - obestämt objekt enbart med hjälp av ordföljden. Jfr:

- (16) a. Jag köpte *boken* i går.
 b. Ostin *kirjan* eilen.
 c. Jag köpte *en bok* i går.
 d. Ostin eilen *kirjan*.

I (16a) signalerar den bestämda formen hos substantivet att objektet uttrycker gammal information. Obestämdheten i sin tur har markerats med den obestämda formen i (16c). I finskan står substantivet i båda fallen i samma kasusform och bestämdheten måste signaleras genom ordföljden. När objektet inte står i slutet av satsen är referenten känd, medan objektets slutställning medför att objektet refererar till något nytt. Således motsvaras svenskans bestämda form hos objektet av objektets placering någon annanstans än i slutet av satsen i finskan.

I det följande ges exempel på hur det här resonemanget fungerar i nekande satser. I svenskan återges bestämdheten genom att placera ett indefinit pronomen framför substantivet i satsen, medan finskan enbart använder ordföljden för detta ändamål:

- (17) a. Jag köpte inte *boken* igår.
 b. En ostanut *kirjaa* eilen.
 c. Jag köpte ingen *bok* igår.
 d. En ostanut eilen *kirjaa*.

I satserna (17a) och (17b) uttrycker objektet någonting känt, vilket i svenskan framgår av den bestämda formen hos substantivet. I den finska meningen anger placeringen av objektet direkt efter verbet att objektet refererar till en känd företeelse. Inköpets tidpunkt är den nya informationen i dessa satser. I exemplen (17c) och (17d) bär objektet på ny information. Detta signaleras i svenskan med det indefinita pronomenet samt med den obestämda formen i svenskan. Detta motsvaras i finskan av objektets placering sist i satsen. I dessa satser är det således redan ett känt faktum att personen i fråga köpt någonting igår. Tidsangivelsen ingår alltså i satsens tema.

7.2 Uttryckssätt för ny information

7.2.1 Direkt ordföljd

Både svenskan och finskan följer principen att först sätta ut den gamla informationen i en mening och därefter tillägga ny information. Denna tendens visar sig i båda språken även i normala satser där inga konstruktionsväxlingar har använts. Jfr:

- (18) a. Lasse hjälpte *Pelle*.
b. Lasse auttoi *Pelleä*.

Båda dessa satser informerar om vem Lasse har hjälpt till. Den nya informationen står sist i satsen såväl i svenskan som i finskan.

I existentialsatser är ordföljden det viktigaste medlet att ange vad som är känt och nytt i meningen. Givet först och nytt senare -principen kommer tydligt fram i följande meningar:

- (19) a. På gatan står *en bil*.
b. Kadulla seisoo *auto*.
c. På åkern springer *en älg*.
d. Pellolla juoksee *hirvi*.

I satserna (19a)-(19d) har den satsdel som innehåller ny information placerats sist i satsen. Satserna (19a) och (19b) kan besvara frågan *Vad finns det på gatan?*, varav framgår att allt annat i satsen är känt. De två sista exemplen kan svara på frågan *Vad händer det på åkern?*. I både svenskan och finskan är det sålunda naturligt att komma med ny information så sent som möjligt.

7.2.2 Adverbialflyttning

Med adverbialflyttning avses fall där adverbialen placeras på en plats i satsen, där det inte brukar stå. I sådana fall sätts adverbialen ut tidigare än dess normala ställning skulle vara. I

både svenskan och finskan flyttas adverbial närmare satsens början i syfte att få informationen i satsen att fortskrida från det kända mot det nya. Om adverbialet står i slutet av satsen, bär det på ny information. Jfr:

- (20) a. Han blev student *i våras*.
 b. Hänestä tuli ylioppilas *viime keväänä*.
 c. Han blev *i våras* student.
 d. Hänestä tuli *viime keväänä* ylioppilas.

I satserna (20a) och (20b) anger det temporala adverbialet någonting nytt. I de två senare fallen (20c) och (20d) har adverbialet flyttats fram, vilket signalerar att den nya informationen kommer senare. Svenskan och finskan fungerar i sådana fall likadant.

I finskan utnyttjas adverbialflyttning även vid signaleringen av objektets bestämdhet. I fall objektet refererar till en ny företeelse flyttas adverbialet före det i meningen. Ett redan känt objekt står helst före adverbialet. Detta system motsvaras i svenskan av artikelbruket. Jämför i det följande:

- (21) a. Johan sålde ett hus *igår*.
 b. Johan myi *eilen* talon.
 c. Johan sålde huset *igår*.
 d. Johan myi talon *eilen*.

I (21a) uttrycker den obestämda formen hos objektet att det står för ny information. I den motsvarande finska satsen (21b) har det temporala adverbialet placerats före objektet för att signalera att objektet har en referent som inte är känd. I svenskan behövs denna framflyttning av adverbialet inte, ty artiklarna anger bestämdheten. I (21c) står objektet i bestämd form och har således en känd referent. I finskan (21d) har samma sak angivits genom att låta adverbialet stå på sin normala plats i slutet av meningen.

Adverbial kan även flyttas ända fram till satsens början. I finskan sker detta tämligen ofta för att ange att det följer ny information. I sådana fall placeras ett lokalt adverbial i satsens början. Sådana meningar motsvaras av svenskans speciella presenteringskonstruktion, alltså av en sats med formellt subjekt. Jfr:

- (22) a. Det står en flicka *bakom dörren*.
 b. *Oven takana seisoo tyttö*.

I den svenska satsen (22a) signalerar det formella subjektet att en ny referent kommer att introduceras i satsen. I finskan (22b) har adverbialflyttningen samma funktion. Eftersom det lokala adverbialet står i början av satsen väntar sig mottagaren någon slags ny information i satsen. Sådana fall behandlar jag närmare i nästa kapitel.

7.2.3 Formellt subjekt

I svenskan används ett formellt subjekt på det egentliga subjektets plats ifall det egentliga subjektet flyttats på någon annan plats i meningen än var den normalt brukar stå. Så är fallet speciellt då det egentliga subjektet har en referent som inte är känd i sammanhanget och således medför något nytt i meningen. (se närmare 5.2.1.4) För introduktion av nya referenter använder finskan ofta omvänd ordföljd. I sådana fall intas den första platsen i satsen av ett lokalt adverbial och det följs av verbet och nominalfrasen, som bär på ny information. (se 6.2.2) Jämför följande satser:

- (23) a. *Det bor en man i lägenheten ovanför*.
 b. *Yläpuolella olevassa huoneistossa asuu mies*.
 c. *Det stod en gammal gubbe bakom dörren*.
 d. *Oven takana seiso vanha ukko*.
 e. *Det finns en spegel i mitt rum*.
 f. *Huoneessani on peili*.

I både svenskan och finskan undviker man ett satsöppnande rema. Svenskan använder det formella subjektet *det*, som i de svenska exemplen ovan, för att fördröja presenteringen av remat, i finskan placeras åter remat sist och adverbialet först i satsen. Svenskans presenteringskonstruktion motsvaras således av omvänd ordföljd i finskan. Detta gäller dock bara då meningen innehåller ett lokalt uttryck. Jämför följande satser:

- (24) a. *Det finns ett undantag.*
 b. *On olemassa yksi poikkeus.*
 c. *Det finns elever som vill lära sig svenska.*
 d. *On olemassa oppilaita, jotka haluavat oppia ruotsia.*
 e. *Det finns många slags människor.*
 f. *On olemassa monenlaisia ihmisiä.*

De ovanstående meningarna visar att svenskans presenteringskonstruktion även har en direkt motsvarighet i finskan. I fall där svenskan introducerar en ny referent i en sats där inget adverbial är utsatt, måste man i finskan använda en konstruktion av typ *on olemassa*, vilken är en alldeles likadan konstruktion med svenskans *det finns*.

I svenskan är det möjligt att ha ett rematiskt subjekt i satsens början. Detta beror på svenskans artikelbruk, som anger entydigt vad som refererar till en känd eller obekant referent. Eftersom detta system saknas i finskan, kan rematiska subjekt inte inleda finska meningar. Jämför i det följande:

- (25) a. *En spegel finns i mitt rum.*
 b. *Huoneessani on peili.*
 c. *Spegeln finns i mitt rum.*
 d. *Peili on huoneessani.*

I (25a) är subjektet rematiskt, även om det inleder meningen. Att subjektet har en obekant referent anges med den obestämda formen. Den finska översättningsekvivalenten (25b) har subjektet i slutet av satsen, eftersom ordföljden är här den enda indikatorn för att subjektet är rematiskt. Satserna (25c) och (25d) visar hur svenskans tematiskt satsöppnande subjekt motsvaras i finskan av direkt ordföljd. Av de ovanstående exemplen framgår att frasens form i svenskan är av större vikt vid bestämningen av informationsstruktur än vad den är i finskan. I svenskan kan remat placeras friare, eftersom de syntaktiska signaleringsmedlen för informationsstruktur kompenseras med artikelbruket.

Svenskan använder formellt subjekt även i satser med en infinitiv eller en sats som det egentliga subjektet. Sådana satstyper kan oftast översättas till finskan genom att topikaliserar det tematiska objektet i satsen. Jfr:

- (26) a. *Det* oroar mig, att hon inte har ringt.
 b. *Minua* huolestuttaa, ettei hän ole soittanut.

I (26a) har den tematiska bisatsen skjuts åt höger genom att sätta ut det formella subjektet. I den finska meningen (26b) har huvudsatsens objekt topikaliserats och på så sätt har man fått meningen att motsvara tema-remaprinipen. Detta visar igen hur finskans ordföljd friare kan utnyttjas för att uttrycka skillnader mellan gammal och ny information. I svenskan måste man använda sig av en speciell konstruktion för detta ändamål.

7.2.4 Passivering

Passivering används i svenskan i synnerhet för att flytta tematiska objekt till satsens början. Samtidigt placeras det tematiska subjektet mot slutet av satsen. Huvudfunktionen är att disponera ett subjekt som bär på information i satsens slut. Också verbets form förändras; det får ändelsen *-s* (se 5.2.1.5) Passiva svenska satser motsvaras i finskan av satser, där ett tematiskt objekt inleder satsen och subjektet står sist i satsen. I finskan är det inte frågan om passivering, utan det handlar om topikalisering av objektet. (se 6.2.1.1) Jfr:

- (27) a. Huset *köptes* av ett ungt par.
 b. *Talon* osti nuori pari.
 c. Tomten *omges* av en park.
 d. *Tonttia* ympäröi puisto.

I de ovanstående satserna har objektet flyttats till satsens början. Detta beror på att subjekten i dessa satser refererar till obekanta företeelser och således för in ny information. Skillnaden mellan svenskan och finskan ligger däri, att man i finskan inte behöver ändra på verbets form, utan den nya informationsstrukturen kan signaleras med ordföljden. Detta visar igen hur effektiv finskans ordföljd är som mekanism för att uttrycka satsens tematik. Detta möjliggörs av kasussystemet i finskan, vilket markerar de olika satsdelarna. I svenskan räcker ordföljdsändringarna inte till vid signaleringen av tematik, eftersom också satsdelarna måste markeras på något sätt. I satserna (27a) och (27c) anger prepositionen *av* att subjektet

kommer först därefter och det refererar till en företeelse som mottagarens hittills inte haft kännedom om.

7.2.5 Species

Species anger bestämdheten hos den substantiviska referenten. Svenskan erbjuder ett artikelsystem, som medel att signalera om referenten är känd eller obekant. (se 5.2.2) I finskan saknas en sådan formell ytkategori, varav följer att ordföljden i finskan har en större betydelse som indikator av bestämdhet. (se 6.2.2) I svenskan är det således först och främst den obestämda formen som anger att substantivet i fråga bär på ny information. I finskan signaleras detta med nominalfrasens slutställning i satsen. Jfr:

- (28) a. *En bok* ligger på bordet.
 b. Det ligger *en bok* på bordet.
 c. På bordet ligger (det) *en bok*.
 d. Pöydällä on *kirja*.

Svenskans artikelsystem medför att species inte är förbundet med ordföljden. I satserna (28a) - (28c) har samma kognitiva innehåll uttryckts på tre olika sätt. Den obestämda formen hos subjektet gör det rematiskt trots dess initiala ställning i (28a). En sådan konstruktion undviks helst i svenskan men är nog möjlig. I (28b) fördröjs presenteringen av ett obekant subjekt med hjälp av den s.k. presenteringskonstruktionen. (28c) motsvarar direkt den finska satsen i (28d). I båda exemplen har det rematiska subjektet placerats sist och ett lokalt adverbial har topikaliserats. På grund av dessa meningar kan man säga att svenskans artikel i dessa satser har samma funktion som ordföljden i finskan.

I båda språken används även lexikaliska medel för att uttrycka species. Man kan använda indefinita pronomen för signaleringen av obestämdhet. Jämför i det följande:

- (29) a. *Någon gubbe* stod på trappan.
 b. *Joku ukko* seisoj rapulla.

Satserna (29a) och (29b) strider mot tema-remapricipen, ty remat i båda satserna placeras i satsens början. Obestämdheten har angivits med hjälp av ett indefinit pronomen framför substantivet och dessa pronomen vinner över ordföljden när man skall tolka referentens bestämdhet. I detta fall finns det ingen skillnad mellan svenskan och finskan.

7.2.6 Lexikaliska medel

Med hjälp av ordvalet kan man få satsen att motsvara tema-remapricipen i svenskan i finskan. Genom val av verb kan handlingen i satsen ses ur en annan synvinkel och på detta sätt placeras den nya informationen mot slutet av meningen. (se 5.2.3) Jämför i det följande:

- (30) a. Janne *sålde* bilen till Lasse.
 b. Janne *myi* auton Lasselle.
 c. Lasse *köpte* bilen av Janne.
 d. Lasse *osti* auton Jannelta.

I satserna ovan har skribenten valt verbet så, att den nya informationen kommer att stå i slutet av satsen. Det kognitiva innehållet är samma i alla exemplen ovan, men informationsstruktuerellt är de två första satserna olika, om de jämförs med de två senare satserna. I (30a) och (30b) introduceras Lasse, medan den obekanta referenten i (30c) och (30d) är Janne. Svenskan och finskan utnyttjar lexikaliska medel i detta syfte på samma sätt.

7.3 Fokusering av satsdelar

Fokuseringen används för att markera den del av meningen som innehåller den information talaren vill framhäva. Den satsdel som fokuseras bär på ny information. Den fokuserade delen är således alltid satsens rema. (se 4.5) I det följande kommer jag att kort presentera likheter och skillnader i svenskans och finskans sätt att ge emfas åt ett visst led. Utgångspunkten är svenskans sätt att framhäva satsdelar.

Det vanligaste sättet att fokusera ett element i svenskan och finskan är att flytta ledet till satsens början. I sådana fall vill skribenten enbart framhäva något led, alltså det ligger ingen kontrastering i bakgrunden. Jfr:

- (31) a. *Antagligen* kommer jag inte i morgon.
 b. *Luultavasti* en tule huomenna.

I satserna ovan har skribenten velat poängtera att hans kommande agerande är osäkert. Fokuseringen har skett på samma sätt i svenskan och finskan, genom att flytta adverbialiet till början.

Svenskan och finskan erbjuder även en speciell fokuseringskonstruktion. Utbrytning (se 5.2.1.6) används i båda språken för att framhäva rematiska element. Dessa konstruktioner används lite olika. Jfr:

- (32) a. Det var *i går* som jag var där.
 b. *Eilen* minä siellä *olin*.
 c. Det är *i London* som den här plattan är inspelad.
 d. *Lontoossa* tämä levy *on levytetty*.

I (32a) och (32c) har adverbialen fokuserats genom utbrytning. Skribenten har velat poängtera att tidpunkten eller platsen varit just den ovannämnda och ingen annan. I finskan får man samma effekt genom att topikaliserad adverbialiet och att placera verbet sist. Om verbet placeras tidigare, skulle de finska satserna motsvaras av satser med topikaliserade adverbial i svenskan.

Finskan använder utbrytningskonstruktion för att framhäva rematiska subjekt. En sådan konstruktion är likadan som svenskans emfatiska konstruktion. Jämför följande satser:

- (33) a. Det var *Lasse* som tog kortet.
 b. Se oli *Lasse*, joka otti valokuvan.
 c. Det var *Lasse* som ville sticka.
 d. *Lasse* se oli, joka lähteä halusi.

I (33a) och (33b) har det tematiska subjektet fokuserats i syfte att poängtera att det är just denna information som är rätt, inte någon annan. Konstruktionen är identisk i svenskan och finskan. (33c) motsvarar inte direkt (33d) som är den mest emfatiska konstruktionen i finskan. Den svenska meningen kan ha samma pragmatisk betydelse, om den yttras med betoning på *Lasse*, annars får meningen inte den tjtande nyans som den finska satsen har.

8 SAMMANFATTNING

Föreliggande avhandling är en kontrastiv svensk-finsk studie över informationsstruktur i meningar. Med informationsstruktur avses meningarnas uppbyggnad, vars huvudprincip är att informationen fortskrider från det gamla till det nya. Detta sammanhänger med människans minne- och tankeverksamhet. Mottagaren kan lättast avkoda information om han först förses med gammal information och först därefter måste bekanta sig med ny information. Informationsstruktur är således ett resultat av de val som avsändaren gjort under produktionen av ett yttrande. Han försöker följa kommunikationsregler och konstruera sitt budskap så att kommunikationen kan ske på det effektivaste sättet. Olika språk erbjuder annorlunda medel att signalera informationsstruktur. I tal kan man utnyttja prosodiska medel, men i skrift är ordföljden och semantiken grundmedel för att markera tematik.

Hur den gamla och nya informationen disponeras i svenska och finska meningar har en central ställning i denna avhandling, eftersom den utgör den gemensamma jämförelsegrunden, det s.k. tertium comparationis. Som relevanta variabler i mitt arbete har jag använt två begrepp, tema och rema. Dessa begrepp har definierats åtminstone ur tre synvinklar: logiskt, psykologiskt samt kontextuellt. Enligt den logiska synen är temat det man talar om och remat det man talar om detta. Den psykologiska definitionen betraktar temat som en utgångspunkt för utsagan och urskiljer temat först främst positionellt: temat är den satsinitiala konstituenten. Kontextuellt sett står tema för den bekanta informationen och rema för den nya. För mitt syfte har jag preciserat begreppsparet så att de uttrycker kontrasteringen gammal respektive ny information, för jag ser dessa begrepp som byggstenar som möjliggör en effektiv informationsförmedling. Denna effektivitet innebär att varje gång då ett budskap förmedlas förankras den presenterade informationen i den information som mottagaren redan har.

Informationsstruktur är nära besläktad med species, eftersom tema alltid bär på gammal information har sålunda definit species. Rema i sin tur kan antingen vara indefinit eller definit. Informationsstrukturen realiseras ändå universellt i ordföljden. De flesta språken, också svenskan och finskan, följer tema-rema-principen. Den gamla informationen står före den nya i en mening. I svenskan konkurrerar denna princip med den grammatiska principen, enligt vilken ordföljden i svenskan bestäms av ett satsschema som är oberoende av tematiken. Kommer de två principerna i konflikt, disponeras satsleden i enlighet med satsschemat, vilket innebär att den grammatiska principen är av större vikt i svenskan. I svenskan kan ordföljden inte användas lika fritt för tematiska ändamål. Detta kompenseras av artikelbruket, med vilket svenskan kan ange om referenten är unikt identifierbar eller inte.

I svenska meningar står den gamla informationen helst i början av satsen. Om den gamla informationen råkar hamna mot slutet av satsen kan man med hjälp av frivilliga transformationer disponera om satsleden i enighet med tema-rema-principen. Skribenten kan t.ex. utnyttja topikalisering för att flytta fram ett led som står för gammal information. I fall den aktiva satsen inte motsvarar tema-rema-principen passiveras meningen, för att flytta den gamla informationen till spetsställning. Artikelbruket fungerar effektivt vid signaleringen av informationsstruktur. Om talaren antar att också lyssnaren vet vilken referent eller vilka referenter det är frågan om väljer han att referera till det med en bestämd form.

Den nya informationen placeras helst i slutet av meningen. Det viktigaste medlet för införingen av ny information i svenska meningar erbjuder den obestämda formen hos substantivet. Detta artikelbruk används ofta i samband med den s.k. presenteringskonstruktionen. I sådana fall sätts ett formellt subjekt ut för att flytta det egentliga subjektet, som innehåller ny information, åt höger. Även adverbialens ställning i satsen kan ändras för att remat skall komma sist i satsen. Med den s.k. emfatiska omskrivningen (utbrytning) kan den nya informationen i meningen framhävas. Denna konstruktion är det viktigaste skriftliga medlet för fokusering i svenskan.

Ordföljden är finskans grundläggande mekanism för att uttrycka satsens informationsstruktur. I finskan skjuts det nya i satsen åt höger vilket visar att finskan följer den universella tema-

rema-principen. Om ordföljden kommer i konflikt med den tematiska principen används frivilliga transformationer för att flytta temat och remat på sina platser.

För att temat skall stå i början av satsen används t.ex. topikalisering, vilket innebär att t.ex. objekt som bär på gammal information flyttas till satsens början. Även adverbial kan flyttas i finskan i tematiskt syfte: adverbialen flyttas närmare satsens början för att markera objektets obestämdhet. För introduktion av nya referenter använder finskan ofta omvänd ordföljd. Ordföljden är distinktiv även vid species: den etablerar skillnaden mellan givna och nya konstituenten. Den givna referenten (subjektet eller objektet) står alltid så nära till satsens början som möjligt, medan den nya står alldeles mot slutet.

I finskan används ordföljden också för fokusering, som mekanism för att speciellt framhäva vissa konstituenten. Objekt och verb fokuseras i finskan genom att flytta de fram till satsens början. Subjektet framhävs däremot genom att flytta verbet till slutet av satsen. Subjekt kan också fokuseras med emfatiska konstruktioner, vilka anses dock vara tämligen talspråkliga i finskan.

Svenskan och finskan strävar båda efter att placera satsdelarna enligt deras informationsvärde. Om satsdelarna råkar stå i motsatta ordning till den tematiska ordningen, utnyttjas olika transformationer, för att flytta temat och remat på sina naturliga positioner. I finskan kan man friare flytta på konstituenterna, vilket beror på kasussystemet, med vilket olika satsdelar markeras. I svenskan styr sats-schemat ordföljden och tematiken måste därför anges även genom artikelbruket. Detta artikelsystem kan dock i vissa fall återges med hjälp av pronomina i finskan. Så är fallet vid markeringen av ny information i satsens början, där finskan gärna använder indefinita pronomina. Normalt motsvaras svenskans bestämd form av ett substantiv av substantivets ställning alldeles i satsens början i finskan. Den obestämda formen, såväl hos subjekten som objekten, återges med slutställning i finskan. Ett objekt som bär på ny information måste alltid stå sist i den finska satsen.

Det är möjligt att ge extra emfas åt ett led. Detta sker för att skribenten vill framhäva någonting eller har vill korrigera ett tidigare påstående. I båda språken sker detta först och främst genom att flytta det poängterade ledet till satsens början. Svenskan och finskan

erbjuder också en speciell utbrytningskonstruktion, med vilken en del av meningen kan betonas. Dessa konstruktioner hör dock hemma i talspråket och har inte diskuterats uttömmande i detta arbete. I fortsättningen vore det intressant att undersöka hur tematiken fungerar i muntlig kommunikation, dvs hur mottagaren verkligen tolkar yttrandenas informationsstruktur under samtalet. Men en sådan studie skulle kräva infödda informanter, vilket inte är ändamålsenligt i en pro gradu -avhandling.

LITTERATUR

Exempellitteratur

Lewty, M. 1992. Underbar, underbar, underbar. Harlekin romantik 627. Förlaget Harlekin.

Källlitteratur

Allwood, L. & Andersson, L-G. 1976. *Semantik. Guling 1*. 6:e upplagan. Göteborg: Göteborgs universitet.

Andersson, E. 1977. *Verbfrasens struktur i svenskan*. En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr 18. Åbo: Åbo Akademi.

Andersson, E. 1993. *Grammatik från grunden*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Brown, R. 1973. *A First language: the early stages*. London: George Allen & Unwin Ltd.

Chafe, W. L. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view. I: C. N. Li (utg.) *Subject and Topic*. New York: Academic Press. 25-55.

Chesterman 1977. Definiteness in Finnish. I: J. Fisiak (utg.) *Papers and Studies in Contrastive Linguistics. The Polish-English-Contrastive Project, Vol 7*. Adam Mickiewics University, Poznan, Center for Applied Linguistics. Arlington. Virginia, 111-120.

Clark, H. H. & Havilland, S. E. 1977. Comprehension and the given-new contract. I: F. O. Freedle (utg.) *Discourse production and comprehension*. New York: Ablex.

- Dahl, Ö. 1974. Topic-comment structure revisited. I: Ö. Dahl (utg.) *Topic and Comment, Contextual Boundness and Focus*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1-24.
- Danes, F. 1974. *Papers on Functional Sentence Perspective*. The Hague: Mouton.
- Dezso, L. 1982. *Studies in Syntactic Typology and Contrastive Grammar*. The Hague: Mouton.
- Diderichsen, P. 1968. *Elementär dansk grammatik*. Köpenhamn.
- Dik, S.C. 1980. *Studies in Functional Grammar*. London: Academic Press.
- Ekerot, L.-J. 1979. Syntax och informationsstruktur. I: K. Hyltenstam (utg.) *Svenska i invandrarperspektiv*. Lund: Liber Läromedel, 79-108.
- Enkvist, N.E. 1975. *Tekstlingvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Faerch, C. & Haastrup, K. & Phillipson, R. 1984. *Learner language and language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Firbas, J. 1966. Non-thematic subjects in contemporary English. I: *Travaux linguistiques de Prague 2*.
- Firbas, J. 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fisiak, J., Lipinska-Grzegorek, M. & Zabrocki, T. 1978. *An Introductory English-Polish Contrastive Grammar*. Warsaw: PWN.
- Gerzymisch-Arbogast, H. 1987. *Zur Thema-Rhema-Gliederung in amerikanischen Wirtschaftstexten*. Tübingen: Günther Narr Verlag.

- Grice, H. P. 1975. Logic and conversation. I: P. Cole & J. L. Morgan (utg.) *Speech acts. Syntax and Semantics*. Volume 3. New York, San Francisco & London: Academic Press. 41-58.
- Gundel, J. 1988. Universals of topic-comment structure. I: Hammond, M. & Moravcsik, E. A. & Wirth, J. (utg.) *Studies in syntactic typology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 209-239.
- Hakulinen, A. 1975. Sanajärjestyksen eri tehtävistä. *Virittäjä* 79, 85-93.
- Hakulinen, A. & Karlsson, F. 1979. *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Halliday, M.A.K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hawkins, J.A. 1991. Syntactic Weight Versus Information Structure in Word Order Variation. I: *Linguistische Berichte* 4. 1991-1992, 196-219.
- Hellberg, S. 1984. Satsens subjekt och textens. *Nysvenska studier* 64, 107-160.
- Holman, E. 1975. Teema/reema-rakenne ja suomen kielen sanajärjestys. *Virittäjä* 79, 279-288.
- Häkkinen, K. 1987. Kontrastiivisesta tutkimuksesta. I: M. Koski (utg.) *Kontrastiivista kielentutkimusta I*. Fennistica 8. Åbo akademi, 5-24.
- Ikola, O. 1986. *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas uudistettu laitos. Helsinki: Weilin & Göös.
- Itkonen, T. 1980. Species suomessa ja germaanisissa kielissä. *Virittäjä* 84, 27-38.
- Jørgensen, N. & Svensson, J. 1987. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Liber.
- Karlsson, F. 1976. *Finskans struktur*. Malmö: Liber.

- Kauppinen, A. & Laurinen, L. 1984. *Tekstejä teksteistä*. Muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiatekstien ja referoinnin problematiikkaan. Vaasa: Vaasa Oy.
- Kim, A. H-O. 1988. Preverbal focusing and type XXIII languages. I: Hammond, M. & Moravcsik, E. A. & Wirth, J. (utg.) *Studies in syntactic typology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 147-169.
- Koskela, M. 1996. *Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text*. Acta Wasaensia 47. Vasa universitet.
- Källgren, G. 1979. *Innehåll i text*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 11. Lund: Studentlitteratur.
- Lado, R. 1957. *Linguistics across cultures*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Larsen-Freeman, D. & Long, M. 1991. *An introduction to second language acquisition research*. Harlow: Longman.
- Larsson, K. 1978. *Modeller och metoder i textlingvistik*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 10. Lund: Studentlitteratur.
- Leino, P. 1982. *Suomen kielen lohkolause*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki: SKS.
- Leiwo, M. & Luukka, M-R. & Nikula, T. 1992. *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Levinson S. C. 1990. *Pragmatik*. Tübingen: Max Niemayer Verlag.
- Li, C. & Thompson, S. 1976. Subject and Topic: a new typology of language. I: C. Li (utg.) *Subject and Topic*. New York: Academic Press, 457-489.

- Linell, P. 1978. *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Malmö: Liber.
- Ljung, M. & Ohlander, S. 1973. *Allmän grammatik*. Lund: Liber.
- Makovec-Cerne, J. 1992. Die thematische Organisation von Texten. Eine kontrastive Untersuchung. *Folia Linguistica XXVI*, 435-452.
- Muittari, V. 1987. *Om modus och modalitet*. Studia philologica Jyväskyläensia 20. Jyväskylä universitet.
- Noreen, A. 1923. *Vårt språk IX: 1*. Lund. 43-71.
- Sajavaara, K. 1996. New challenges for contrastive linguistics. I: K. Aijmer & B. Altenberg & M. Johansson (utg.) *Languages in contrast*. Papers from a symposium on Text-based Cross-linguistic Studies. Lund Studies in English 88. Lund University Press.
- Siro, P. 1957. Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. *Virittäjä 61*, 181-190.
- Sundman, M. 1980. *Existentialkonstruktionen i svenskan*. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr 57. Åbo: Åbo Akademi
- Svartholm, K. 1978. *Svenskans artikelsystem*. En genomgång av artikelbruket i vuxenspråket och en modell för analys av bruket i barnspråket. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, nr 3. Stockholm: Stockholms universitet.
- Svensk ordbok*. 1990. Red. Allén, S. Göteborg: Esselte. (SOB)
- Taglicht, J. 1984. *Message and Emphasis. On focus and scope in English*. Lund: Studentlitteratur.

- Tarvainen, K. 1985. *Kielioppia kontrastiivisesti*. Suomesta saksaksi. Saksan kielen laitoksen julkaisuja 4. Jyväskylän yliopisto.
- Teleman, U. 1976. *Språket i blickpunkten*. I: B. Loman & C.j. Ståhle & T.G. Hultman & K-h. Dahlstedt & C-E. Thors & U. Teleman & Å. Pettersson & S. Malmström (utg.) Lund: CWK Gleerup, 98-131.
- Thorell, O. 1982. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte studium.
- Vilkuna, M. 1989. *Free word order in finnish. Its syntax and discourse functions*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki: SKS.
- Weinreich, H. (utg.) 1967. *Syntax als Dialektik*. Muntlig diskussion refererad i *Poetica 1*. München.
- Werlich, E. 1976. *Typologie der Texte*. Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik. Tyskland: Quelle & Meyer.
- Wessén, E. 1970. *Vårt svenska språk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wikström, K. 1984. *Speciesproblemet i nusvenskt språkbruk I-II*. Skrifter utgivna av institutionen för nordisk filologi vid Tammerfors universitet, Nr 1. Tammerfors: Tammerfors universitet.